

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ О. В. Стрельцова

« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

**Тема: ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ
І НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**

Виконавець: Агаєв Фаталі Самір огли

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Лесь Ірина Олександрівна

Нормоконтролер: викладач Головатенко Марина Юріївна

Київ, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ І НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	7
1.1. Історія становлення інституту міжнародного захисту прав корінних народів та національних меншин.....	7
1.2. Визначення поняття категорій «корінний народ» та «національні меншини».....	16
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН.....	25
2.1. Діяльність Постійної палати міжнародного правосуддя.....	25
2.2. Практика Комітету ООН із прав людини.....	32
2.3. Контроль за дотриманням положень Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин.....	39
РОЗДІЛ 3. ЄВРОПЕЙСЬКІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ДЖЕРЕЛА ЗАХИСТУ ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ І НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН.....	45
3.1. Захист прав корінних народів і національних меншин в універсальних міжнародних актах.....	45
3.2. Європейська регіональна система захисту прав корінних народів і національних меншин.....	49
3.3. Європейський суд з прав людини у механізмі захисту прав корінних народів та національних меншин.....	55
ВИСНОВКИ.....	62

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження. Історично Україна була країною з багатонаціональним складом мало не у кожному населеному пункті. Зі здобуттям Україною незалежності почала формуватися національна політика, заснована на міжнародних стандартах та правових принципах і нормах. Слід зазначити, що Україна за цей короткий період провела велику роботу над законодавством про права меншин, і цей процес ще розвивається. З огляду на це, дипломна робота окреслює основні проблеми захисту корінних народів та національних меншин у міжнародному праві.

Питання гарантування та захисту прав меншин та їх представників має давню історію. Небагато країн у світі не є однорідними в расовому, культурному чи релігійному відношенні.

Історичні події засвідчили, що одним із найнебезпечніших чинників конфлікту є дестабілізація міжнародного та національного миру і безпеки в умовах міжетнічної та міжнаціональної напруженості, що розвивається в різних частинах земної кулі. Це стосується складних міжетнічних відносин у Європі, Африці, Північній та Північно-Східній Азії та на Близькому Сході, ситуацій, пов'язаних із корінними народами у США, Австралії, Росії, Індії, Китаї, Індонезії та інших частинах світу. Етнічні, культурні, релігійні та мовні відмінності призвели до появи певних меншин у державах, а нехтування їхніми правами призводить до екстремізму, нестабільності та конфліктів [1].

Співвідношення між державною владою та етнічними меншинами, більшістю населення та етнічними меншинами є одним із найважливіших

показників для вимірювання ступеня цивілізації та демократії в країні та суспільстві [2].

Сьогодні питання захисту прав етнічних меншин тісно пов'язане з більшістю країн світу, які в силу різних об'єктивних обставин сформували великий етнічний склад населення. Експерти зазначають, що в сучасних незалежних країнах налічується понад 5000 етнічних груп і понад 600 мовних груп. Що стосується континентальної Європи, то останні дослідження показують, що 757 мільйонів європейців живуть між Атлантичним океаном і Уральськими горами, і їх етнічне походження не збігається з політичними кордонами. За оцінками експертів, більш ніж вісімдесят великих і малих видів національних меншин живуть лише в тридцяти шести країнах (населення до 1 мільйона; для країн з меншим населенням таких даних майже немає). У результаті в Європі вдвічі більше офіційно визнаних націй, ніж країн [3].

Протягом 200 років різні країни виховували національну державу відповідно до різних ідеологічних тенденцій, і, щоб задовольнити спільне прагнення громадян до національної безпеки та мирного співіснування, усі вони намагалися втілити в життя принцип гомогенізованої держави: людина, мова і навіть релігія. Спроби політичних режимів зробити це поки що безуспішними. Навпаки, жахливі події, які сталися в усьому світі, в тому числі війна, розв'язана Російською Федерацією проти України, включаючи депортації, етнічні чистки та релігійні війни, які забрали мільйони життів, завжди будуть ганьбою для історії та вічної ганьбою для людства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У рамках написання дипломної роботи у нагоді нам стали праці наступних вчених-правників: А. Абашидзе, О. Андрісека, А. Балоба, І. Бліщенко, В. Буткевича, М. Буроменського, Ю. Волошина, Г. Гілберта, В. Денисова, Г. Жванії, В. Карташкіна, В. Євінтова, О. Копиленка, О. Мартиненка, І. Піляєва та П. Рабіновича, О. Рафальського, Л. Рябошапка і багатьох інших. Але окремі

аспекти зазначеної проблеми і її міжнародно-правовий аналіз залишаються дещо недостатньо висвітлені в науковій літературі.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є аналіз діючих міжнародних-правових актів, що регулюють питання захисту прав корінних народів і національних меншин у міжнародному праві.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних **завдань:**

- розглянути історичний аспект становлення та розвитку інститут захисту прав корінних народів і національних меншин у міжнародному праві;

- визначити основні елементи категоріального апарату дослідження;

- встановити роль та місце проблеми захисту прав корінних народів і національних меншин у міжнародному праві у системі міжнародного права;

- встановити систему універсальних та регіональних міжнародно-правових актів у сфері захисту прав корінних народів і національних меншин;

- дослідити міжнародні інституційні механізми захисту прав корінних народів і національних меншин;

- проаналізувати діяльність міжнародних недержавних правозахисних організацій щодо захисту прав корінних народів і національних меншин;

- встановити особливості правової регламентації системи захисту прав корінних народів і національних меншин.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері захисту прав корінних народів і національних меншин.

Предметом дослідження є комплекс теоретико-правових уявлень щодо захисту прав корінних народів і національних меншин у міжнародному праві.

Методологічна основа роботи. Для досягнення наукових результатів були застосовані комплекс загальнонаукових, спеціально-наукових і конкретно-наукових методів. Також, в ході дослідження, були використані такі методи, як аналіз, узагальнення, дедуктивний, індуктивний, порівняльний, системно-структурний та ін.

Відповідно до загальнонаукових підходів до проведення теоретичних досліджень методологічну основу роботи склали базові положення діалектичного методу пізнання, що дозволяють відобразити взаємозв'язок теорії та практики, форми та змісту предмета дослідження, процеси розвитку та якісних змін аналізованих соціально-правових явищ, формально-юридичний – за допомогою нього визначено точні понятійні формулювання.

У процесі дослідження застосовувалися аналіз та синтез як філософських, теоретико-правових, так і історичних, соціологічних досліджень, що відбивають розвиток системи міжнародного права.

Використані методи узагальнення та експертних оцінок застосовувались у дослідженні правової оцінки існуючим основам протидії злочинам проти людяності.

Структура роботи обумовлена її метою, завданнями та предметом дослідження. Дипломна робота складається з трьох розділів, якими охоплюються вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел (89 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 72 сторінок, у тому числі список використаних джерел – 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1.
ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ
ЗАХИСТУ ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ І НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН
У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1.1. Історія становлення інституту міжнародного захисту прав
корінних народів та національних меншин

Перші спроби захисту меншин було зроблено вже у XVI в., хоча тоді проблема меншин і більше їх захисту у міжнародно-правовому плані ще стояла. Йшлося швидше про статус окремих груп підданих однієї чи обох Договірних держав, тобто обсяг громадянських прав. Міжнародні договори на той час стосувалися переважно релігійних меншин і обумовлювали право на свободу віросповідання.

До перших договорів, що стосувалися регулювання статусу меншин, відносяться Оснабрюкський і Мюнстерський договори 1648, укладені в рамках Вестфальського світу, який знаменував собою закінчення тридцятирічної війни (1618-1648)[4].

За Вестфальським світом, німецькі князі отримали право вести самостійну політику і мати самостійні дипломатичні зносини з іншими державами, і, що особливо важливо, у Німеччині було проголошено релігійну

свободу, тобто надавали свободу віросповідання всім жителям Німеччини (за винятком населення австрійських спадкових володінь).

За Оснабрюкською та Мюнстерською угодами, Швеція та Франція (Франція ці угоди не підписала) виступили як гаранти свободи та рівноправності релігійних меншин у Німеччині. Насправді ж ними переслідувалися інші цілі, ніж захист меншин: вони прагнули послабити Німеччину шляхом її розчленування. Інструментом для досягнення цієї мети були проблеми релігійних меншин у Німеччині, які перебували у нерівноправному становищі порівняно з основним населенням країни.

З другої половини XVII ст. питання релігійних меншин будь-якої держави неодноразово виступав як засіб міжнародної політики, з допомогою якого одна держава намагалася підпорядкувати своєму впливу іншу суверенну державу, прикриваючи своє втручання у внутрішні справи останнього захистом своїх єдиновірців.

Це твердження підтверджується відносинами між Туреччиною та європейськими державами. Поразка Туреччини у війні з Росією, Польщею, Австрією та Венецією у другій половині XVII ст. призвело до укладання в Карловіцах австро-турецького, польсько-турецького та турецько-венеціанського мирних договорів та перемир'я між Московською державою та Туреччиною. У тексті мирних договорів того часу знайшло відображення прагнення європейських держав послабити Оттоманську імперію і підпорядкувати її своєму впливу за допомогою вже випробуваного способу - зобов'язавши Порту охороняти свободу віросповідання своїх підданих.

Захист інтересів єдиновірців, підданих іншої держави, використовувався і російською дипломатією. Яскравим прикладом цього можуть бути взаємини Росії та Оттоманської імперії. Народи, що знаходяться під владою турків на Балканському півострові і в придунайських провінціях, що сповідували релігію, спільну з Росією, народи, переважно слов'янські, розглядали Росію як покровительку. Ця обставина була ефективно використана в Кучук-Кайнарджійському мирному договорі 1774 р., який

містив положення, присвячені правам християн та християнської церкви в Оттоманській імперії. Зі змісту цього договору випливає, що порушення вищевказаних прав могло розглядатися як порушення умов мирного договору і давало Росії ефективний інструмент для впливу на Порту.

Проблеми меншин та необхідність їхнього міжнародного захисту були предметом розгляду на Віденському конгресі. Перекроюючи карту Європи, держави-учасниці антинаполеонівської коаліції, зрозуміло, найменше дбали про захист меншин. І те, що проблеми меншин все-таки знайшли своє відображення в Генеральному акті Віденського конгресу від 28 травня 1815 р., а також у додатках до нього, було насамперед політичним, економічним і навіть стратегічним питанням, а не гуманним поривом і залежало від розсуду країн-переможниць. Це ілюструє той факт, що підхід до проблем меншин у різних державах був різним. Великі держави у своїх політичних цілях дедалі частіше вдавалися до нав'язування міжнародних зобов'язань окремим державам щодо їхніх релігійних меншин. При цьому необхідно наголосити, що поряд із релігійними меншинами у міжнародних договорах згадуються і національні меншини.

У першій половині XIX ст. в Оттоманській імперії існував лад, що тримався на придушенні та поневоленні багатьох європейських та азійських народів. Цей факт дозволив державам Європи використовувати для втручання у внутрішні справи Оттоманської імперії перевірений інструмент: вони вимагали від Туреччини поважати християнську релігію на своїх васальних територіях. Така вимога стосувалася насамперед балканських народів. І як наслідок, Паризький мирний трактат від 30 березня 1856 р., підписаний після закінчення Кримської війни, поряд із визнанням християнської релігії нарівні з ісламською встановлював рівність усіх підданих султана незалежно від їхньої національної приналежності.

Зауважимо, що угоди, укладені з Туреччиною, не містили як колективного, а й індивідуального механізму контролю над здійсненням

Туреччиною своїх зобов'язань. Внаслідок цього жодна угода та жодне зобов'язання Туреччини щодо меншин не були виконані.

У період з 1914 по 1919 р., що передував скликання Версальської мирної конференції та створення Ліги Націй, було укладено низку угод, що стосуються прав меншин. Наприклад, секретна російсько-румунська угода про передачу Румунії деяких частин території Австро-Угорщини від 18 вересня 1914 р. гласила, що Росія зобов'язується визнати за Румунією право приєднання тих місцевостей Австро-Угорської монархії, які населені румунами. Щодо Буковини принцип більшості населення мав лягти в основу територіального розмежування між Росією та Румунією[5].

Пункт 2 Маніфесту Ради найстаріших Естонського Земського Собору до всіх народів Естонії про проголошення незалежності від 24 лютого 1918 р. говорив: «Національним меншинам, що проживають у межах республіки, — російським, німцям, шведам, євреям та іншим — гарантуються права на національно-культурну».

Проблеми захисту меншин та надання їм особливих прав та гарантій піднімалися представниками різних держав при виробленні Статуту Ліги Націй. Однак до Статуту не увійшли ні принцип національної, расової чи релігійної рівності, ні положення про захист національних меншин. Як відомо, проекти статей, що стосуються національних меншин, містилися у проектах Статуту Ліги Націй, але державам так і не вдалося досягти компромісу з цих питань.

У рамках Ліги Націй було укладено такі угоди, що містили положення щодо меншин: 5 спеціальних договорів про меншини, укладені з Польщею (1919), Чехословаччиною (1919), Сербо-Хорвато-Словенською державою (1919), Румунією (1919) та Грецією (1920); розділи про захист меншин, що містяться у 4 мирних договорах з Австрією (1919), Болгарією (1919), Угорщиною (1920), Туреччиною (1920); 6 декларацій, проголошених на Раді Ліги Націй Албанією (1921), Литвою (1922), Латвією (1923), Естонією (1923), Іраком (1932) та Фінляндією (про меншини на Аландських островах) (1921);

Польсько-Данцизька конвенція (1920), Німецько-Польська конвенція про Верхню Сілезію (1922), Конвенція про Мемелі (1924)[6].

Таким чином, міжнародний захист меншин у системі Ліги Націй поширювався (за винятком мандатних територій) приблизно на 30 млн осіб, що розмовляють 36 мовами, що населяють частини території 16 держав і складають майже 25 % їх населення. За іншими джерелами, у Європі налічувалося понад 50 млн осіб, що належать до національних меншин (за винятком Бельгії та Швейцарії)[7].

Слід зазначити, що післявоєнна система захисту меншин мала односторонній характер. Та обставина, що до Статуту Ліги Націй не увійшли принципи національної рівноправності чи релігійної свободи, говорить про небажання великих держав сприяти загальному визнанню цих принципів.

Вищезазначені угоди мали положення, які визнавали Лігу Націй як верховного спостерігача та гаранта у виконанні умов цих угод, та були поставлені під гарантію спеціальними резолюціями Ліги Націй. Винятком є Польсько-Данцизька конвенція, щодо якої Рада Ліги Націй не приймала резолюції, проте вона була під гарантією Ліги Націй через статтю 39, в якій визнавалася юрисдикція Ліги Націй[8]. Договір із Польщею став зразком угод про меншини, укладені в рамках Ліги Націй.

Ці угоди не розглядали меншість як групу, колектив людей однієї національності, мови, релігії, а були спрямовані на конкретних індивідів будь-якої певної національності. Таким чином, метою захисту, згідно з угодами, як було підкреслено професором С. Ф. Кечекьяном, була не меншість, її права та інтереси, а окремо взятий індивід, його права та інтереси, пов'язані з його особливим національним походженням, мовою чи релігією, відмінними від більшості населення государства[9]. Зазначена обставина спочатку звужувала обсяг правий і інтересів меншин, які підлягають міжнародного захисту, оскільки очевидним, що, колектив, на відміну індивіда, може претендувати на фактичне і юридичну рівність з

іншими громадянами держави, на огорожу національних інтересів у всіх сферах життя.

Через ці угоди мільйони людей, що становлять національні меншини, отримували лише елементарні права, які нічого спільного не мали зі своїми специфічними національними інтересами.

Лише деякі угоди про меншини побіжно стосуються політичних прав (переважно це виборче право) і оминають проблему автономії для меншин (крім чехословацького договору, який передбачає автономію для русин).

Територіальна автономія Мемельської області не ґрунтувалася на національному принципі. Місцева автономія саксонської та секлерської меншини у Трансільванії (у Румунії) та волохів Пінда (у Греції) була дуже незначною. Угоди не торкалися економічних інтересів меншин.

Основну увагу у вищевказаних угодах приділено рівноправності меншин у питаннях національної культури. Однак через те, як уже було зазначено, що об'єктом цих угод був окремий індивід, ці угоди не могли забезпечити вільного розвитку національної культури меншини і не ставили собі за мету досягнення меншістю фактичної рівності з більшістю населення в галузі культурного розвитку.

Формулювання окремих статей угод про меншини містили багато неясних положень, що розширювали можливість урядів трактувати їх так, як це було їм зручно. Так, наприклад, стаття 7 Польського договору свідчила, що громадянам, які говорять не польською мовою, уряд буде надано "належні пільги" для користування рідною мовою в судах[10]. Що розуміти під "належними пільгами", чи впливає з цього те, що меншості мають право вимагати судового розгляду рідною мовою, знайомитися з матеріалами справи тощо? У тексті угоди ми не знаходимо відповіді на ці та багато інших питань.

У угодах про меншини нічого не говорилося про те, що має бути критерієм приналежності будь-якої особи до певної національної, релігійної чи мовної меншини.

Як позитивний факт слід зазначити, що у більшості угод про національні меншини містилися положення про те, що зобов'язання держав щодо їх національних меншин мають перевагу перед будь-якими законами та підзаконними актами, що суперечать цим зобов'язанням, що забезпечувало у разі колізії верховенство міжнародних норм над національним законодавством. країн.

Усі угоди про меншини було поставлено під гарантію Ліги Націй. Юрисдикція Ліги Націй була підтверджена спеціальними резолюціями у кожному конкретному випадку. У цій юрисдикції, що гарантувала виконання умов розглянутих угод, полягав міжнародний характер захисту меншин у системі Ліги Націй.

Положення, що передбачають юрисдикцію Ліги Націй, у різних угодах щодо захисту меншин були аналогічними. Як приклад можна навести статтю 12 Польського договору, яка встановлювала, що умови попередніх статей, через те, що вони зачіпають осіб, що належать до національних, релігійних чи мовних меншин, становили міжнародні зобов'язання Польщі перед Лігою Націй, оскільки Польща погоджувалася на те, щоб ці умови "були поставлені під гарантію Ліги Націй".

Відповідно до статті 12 умови договору не могли бути змінені без згоди більшості Ради; будь-який член Ради Ліги отримував право звертати увагу Ради на будь-яке порушення або на будь-яку небезпеку порушення умов договору з боку Польщі, і Рада могла вживати таких заходів і давати такі пропозиції, які вона вважала за необхідне; у разі розходження думок з питань права або факту, що стосуються цих статей, між Польщею та будь-яким членом Ради, така розбіжність мала розглядатися як суперечка міжнародного характеру та на вимогу іншої сторони передаватися Постійній палаті міжнародного правосуддя, що було передбачено статтею 14 Статуту Ліги. Націй, причому рішення Постійної палати було остаточним[11].

Як впливає з угод про меншини, і особливо зі статей, що стосуються юрисдикції Ліги Націй, громадяни, що належать до меншості, не набували

цих договорів будь-яких прав. Вони, на думку професора З. Ф. Кечекьяна, визнавалися суб'єктами піклування, а чи не суб'єктами права[12]. Питання про порушення чи небезпеку порушення міжнародних зобов'язань щодо меншин з боку цієї держави мало право поставити не меншість, а якусь державу - члена Ради Ліги Націй.

Отже, якби один із членів Ради не звернув уваги на факти придушення будь-якої меншості в одній із держав угод, Ліга Націй залишила б такі факти без жодної уваги та втручання.

Хоча питання про меншини порушував будь-який член Ради і це питання могло перейти до Постійної палати міжнародного правосуддя як суперечка міжнародного характеру між двома членами Ліги, остаточне рішення чи дію щодо умов угод мало розглядатися як рішення чи дію Ліги Націй. У цьому полягає суть гарантій Ліги Націй як міжнародних гарантій колективного характеру.

Вищевикладений матеріал дозволяє зробити низку висновків щодо становлення інституту захисту національних меншин:

- 1) поява у міжнародних угодах починаючи з XVI ст. правових норм, що передбачають захист меншин, свідчить про те, що вже на той час держави усвідомлювали актуальність вирішення даного питання, проте через неузгодженість їх інтересів захист меншин не міг стати правовою нормою, принципом, що має обов'язковий характер (навіть для держав, що беруть участь у договорі);
- 2) визнання на міжнародному рівні прав меншин створювало умови для втручання у внутрішні справи іншої держави під прикриттям захисту меншин або могло бути дієвим інструментом для впливу на політику держави;
- 3) на основі формування механізму міжнародного захисту прав релігійних меншин встановилася спільна міжнародна практика захисту прав як національних, так і мовних меншин, що згодом, особливо у другій половині XIX ст., конвенційне закріплення;

- 4) міжнародні договірні гарантії аналізованого періоду не мали колективного характеру; незважаючи на те, що в ролі гарантів виступали кілька держав, право стежити за дотриманням зобов'язань, як правило, надавалося одному з них. У зв'язку з цим міжнародні гарантії захисту прав меншин мали суто декларативний характер;
- 5) у угодах, що стосуються меншин, був відсутній механізм контролю, і кожній державі надавалася можливість визначати обсяг зобов'язань та тлумачення їх, що послаблювало, а часто зводило нанівець здійснення міжнародних гарантій захисту меншин насправді;
- 6) не існував і механізм впливу на порушників, якщо відповідне зобов'язання щодо меншин не виконувалося якоюсь державою або коли певна держава не повідомляла про заходи, вжиті ним за взятими міжнародними зобов'язаннями щодо меншин;
- 7) у рамках Ліги Націй була створена система захисту прав меншин, яка якісно була значно кращою порівняно з попереднім періодом міжнародних відносин, проте норми, що містяться в міжнародних угодах щодо захисту меншин, не стали універсальними, хоча й заклали основи міжнародно-правових норм, що регулюють становище меншин у міжнародному праві;
- 8) захист меншин виник як результат здійснення принципу рівноправності народів, вона виступала додатковим інструментом впливу союзних держав на політику країн — учасниць угод про меншини; новим було те, що виконання угод про захист меншин було поставлено під гарантію Ліги Націй;
- 9) захист меншин у рамках Ліги Націй не носив ні універсального, ні навіть регіонального характеру і поширювався на обмежену кількість держав; міжнародні угоди про національні меншини не передбачали захисту прав національної меншини як колективу, а встановлювали права окремо взятих індивідів, які були пов'язані з їхнім національним походженням, мовою чи релігією. Незважаючи на те, що в договорах було продекларовано права на культурний та соціальний розвиток національних меншин, вони не містили можливості створення та розвитку меншістю національної державності; не

були визначені критерії віднесення тієї чи іншої особи до меншості, що дозволяло державам, на території яких перебували ці меншини, трактувати положення угод про меншини так, як їм це було зручно;

10) угоди про меншини не регулювали економічні права меншин, які були основою для нормального життя цих груп громадян, що дозволяло проводити урядам дискримінаційну політику у сфері економічних відносин. Необхідно підкреслити, що й політичні права для меншин лише мимохіть згадуються у деяких угодах про меншини;

11) розпливчастість формулювань у угодах про меншини свідчить про те, що їхні творці не мали чітких принципів, певного базису, на якому має будуватися захист меншин, що згодом, як показала практика, викликало багато суперечок при тлумаченні положень угод, а також створило сприятливе підґрунтя для зловживань із боку урядів.

1.2. Визначення поняття категорій «корінний народ» та «національні меншини»

Народ уперше став загально визнаним суб'єктом міжнародного права в 1945 році в результаті закріплення в Статуті ООН принципу рівноправності та самовизначення народів. Будучи базовим, право народів на рівність і самовизначення дало поштовх становленню та розвитку інших прав народів (націй)[13]. Разом з тим загальноприйнятого всім міжнародним співтовариством поняття народу досі немає. Не тільки в міжнародно-правовій, а й у етнографічній літературі дискусії на цю тему йдуть з XIX століття.

У юридичній літературі наводиться класифікація народів з урахуванням історії та умов їх розвитку за типами (етносами), категоріями та расами. За етносами чи типами: плем'я, народність та нація. За категоріями або групами: корінні (державотворчі або нечисленні), національні меншини, колоніальні, розділені. За расами: чорна, жовта та біла[14]. Виділяють також і

червону расу, куди відносять корінне населення Америки індіанців, хоча колір їхньої шкіри варіюється в залежності від регіону проживання.

Поняття корінного народу є поняттям міжнародного права. Корінні народи представляють різні етноси, раси, релігії і ведуть різний спосіб життя в найрізноманітніших куточках нашої планети. У Європі це: саамі, які проживають у Фінляндії, Швеції, Гренландії, Норвегії та Росії; баски в Іспанії, Франції та Португалії. В Азії: різні племена в Індії, Китаї, Пакистані; народ айна в Японії; народності Сибіру, Півночі та Далекого Сходу Росії. В Африці: бербери, бушмени та багато інших народів. Американські континенти населяють індіанці, алеути та іннуїти (ескімоси). В Австралії та Новій Зеландії проживають аборигени та народ маорі.

По-перше, вони є нащадками тих людей і народів, які заселяли цю територію до приходу людей та народів з іншою культурою, релігією, мовою, звичаями іншого етнічного та расового походження. Як відзначає відомий американський професор Джеймс Анайя, корінні народи, у широкому розумінні, є нащадками людей, які населяли цю територію до приходу інших народів[15]. Отже, це відносне поняття, тобто. можна бути корінним щодо якогось іншого народу. Так, наприклад, Північноамериканські індіанці є корінними народами щодо англійських, іспанських, французьких та інших колоністів, завезених африканських рабів тощо. У широкому значенні слова всі люди є корінними у тій чи іншій місцевості щодо інших людей (прийшлих).

По-друге, на думку Ананідзе Ф.Р., на загальнодержавному рівні вони займають невідомуючий, у переважній більшості ї залежний, а часом і дискримінаційний стан[16]. Такої ж думки дотримуються Бліщенко І. та Абашидзе А.Х.[17]. Проте тут слід погодитися з позицією авторів, оскільки це є ознакою корінного народу, а наслідком несправедливої державної політики стосовно них. До того ж у ряді держав корінне населення становить більшість щодо некорінних націй (країни Південної Америки) і в деяких з

них державна політика змінюється на очах на краще (наприклад, Болівія, де була прийнята нова конституція)[18].

По-третє, вони характеризуються культурними, мовними, традиційними, часто расовими відмінностями від решти населення цієї країни чи регіону, інколи ж навіть цілого континенту (наприклад, Австралія).

По-четверте, вони свідомо вважають себе такими (корінними) і така самосвідомість є частиною їхньої культури, релігії, буття та існування. З боку представляється нескладним відрізнити корінних жителів за їхнім одягом, мовою, звичаями та іншими культурними особливостями. Проте належність до корінного народу не зводиться тільки до наявності будь-яких зовнішніх ознак. Вона виявляється у почутті духовної близькості, свідомості приналежності до самобутньої культури, що має характерні риси. Корінний народ вважає, що він відрізняється від основних верств суспільства у суспільстві. Свідомість приналежності до корінного населення об'єднує народи абсолютно різних культур від індіанців навахо в Північній Америці до чукчів на російській Півночі.

І, останнє, вони прив'язані до рідної землі, природи та навколишнього середовища, що виявляється у взаємозв'язку та взаємозалежності цих двох понять (корінний народ й земля). Для багатьох аборигенів земля вважається одухотвореною і будь-яка діяльність, пов'язана зі здобиччю корисних копалин, може завдати їй болю. Володіння землею або ставлення до неї як товару, який може бути використаний, вважається у них злочином. Словом, корінний народ без рідної землі й це вже не корінний народ[19]. Ця обставина є головною відмінністю корінних народів від національних меншин.

За даними Організації Об'єднаних Націй у світі налічується близько 300 й 350 млн. представників корінних народів, що проживають у 72 країнах. Приблизно 70% їх припадає на держави Азії, зокрема Індія, Іран, Ірак. У той же час вчені Африки та Азії не приймають визначення поняття корінного народу, що склалося в західній доктрині, і пропонують обмежити його дію

Австралією і Америкою[20]. Зокрема Бангладеш та Індія заявили, що не можуть визначити, хто є більш корінним серед народів, що населяють ці країни[21]. Про належність до корінних народів має досить складний характер. Так, наприклад, постійний приплив народів на Індійський субконтинент протягом останньої тисячі років зробив практично нерозв'язним питання, хто перший з'явився на його території.

У міжнародній термінології, побудованій на грецьких та латинських засадах, використовуються такі визначення щодо корінного народу - це: аборигенне, автохтонне, індігенне населення. Термін автохтони, утворений від давньогрецьких основ сама і земля, іншими словами Самоземці визначає уродженців певної місцевості. Латинське вираження *indigenosa* є калькою терміну автохтону і теж позначає уродженців певної місцевості[22]. У літературі можна також зустріти таку термінологію, як споконвічні народи, початкові, четвертий світу.

Ще один термін - це «аборигенія», який бере свій початок від латинського «*ab origeneae*». Так англійські завойовники назвали корінних жителів Австралії. Історія Австралії не знає ні договорів, ні визнання прав корінного населення, а на початку XIX століття проводилися навіть серйозні юридичні дебати щодо того, чи є корінні австралійці дійсно людьми настільки, що їх вбивство можна вважати кримінальним злочином[23]. Політика невизнання прав корінного населення тривала в Австралії аж до 1967 року, коли на них було поширене виборче право, після чого розпочався процес визнання та інших прав.

Поняття корінного народу завжди визначалося, називалося, і тлумачилося по-різному. У міжнародно-правовій літературі воно вперше з'явилося у 1921 році у зв'язку з проведенням Міжнародної організації праці дослідження з проблем трудящих із числа корінного населення. Потім вже воно знайшло своє відображення в Конвенції МОП № 50 1936 року Про регламентацію деяких особливих систем вербування трудящих, Конвенції МОП № 64 1939 Про трудові договори трудящих корінного населення,

Конвенції МОП № 84 1947 року. Згідно з цими документами під корінними народами передбачалося в основному місцеве населення, аборигени колоніальних володінь цивілізованих держава. Термін корінні народи в міжнародно-правових документах був присутній, але відсутнє саме визначення даного поняття, тому він тлумачився по-різному і часто отримував різну інтерпретацію.

Незважаючи на відсутність загальноприйнятого визначення корінного народу, відправною точкою вважається робоче визначення ООН, сформульоване Спеціальним доповідачем з питань дискримінації корінного населення для Підкомісії ООН із запобігання дискримінації та захисту меншин Хосе Мартінесом Кобо. Згідно з його визначенням, корінний народ складається з нинішніх нащадків народів, які проживали на нинішній території всієї або частини будь-якої країни в момент, коли на неї прибули з інших частин світу особи іншої культури та етнічного походження, які підкорили їх і поставили в залежне і колоніальне становище шляхом завоювання, колонізації та інших засобів; в даний час ці народи живуть більше відповідно до їх особливих звичаїв і соціальних, економічних і культурних традицій, ніж з інститутами країни, частиною якої вони є, при державній структурі, яка ґрунтується головним чином на національних, соціальних і культурних особливостях інших панування цих верств населення[24]. Необхідно зазначити, що Робоча група ООН з прав корінних народів, Підкомісія ООН із запобігання дискримінації та захисту меншин, а також Комісія ООН з прав людини визнали дане визначення корінних народів як основу для майбутньої роботи з проблем населення корінного народу[25].

У своїй остаточній доповіді у 1982 році Спеціальний доповідач запропонував альтернативне формулювання свого первісного робочого визначення: Корінний народ – це корінні громади, народності та нації, що зберігають історичну спадкоємність із товариствами, які існували до вторгнення завойовників і розвивалися на своїх власних територіях, які

вважають себе відмінними від інших верств суспільства, що переважають нині на цих територіях або на частині цих територій. Вони складають верстви суспільства, які не є домінуючими, і хочуть зберегти, розвивати і передати майбутнім поколінням територію своїх предків та свою етнічну самобутність як основу для продовження свого існування як народу відповідно до своїх власних культурних особливостей, соціальних інститутів та правових систем[26]. Тобто в новому визначенні нововведенням стало те, що право визначати, хто є корінним, належить самому корінному народу. Відповідна група може приймати рішення щодо включення або виключення певних осіб.

Варто зауважити, що це право корінного народу знайшло своє відображення та затвердження у Декларації принципів корінних народів, яка була розроблена та прийнята на Всесвітній конференції з корінних народів у Панамі у вересні 1984 року, принцип п'ятий якої свідчить: «Всі корінні народності мають право визначати, які особи або групи осіб включаються до їх складу»[27]. Спірним також є визнання корінними народами за інших умов лише ті народи, територія яких зазнала вторгнення завойовників та запровадження колоніальної системи. Виходить, що, наприклад, такі європейські народи, як курди чи баски не підпадатимуть під поняття корінних народів, і їх слід віднести до інших груп меншин (національних, мовних, релігійних). Водночас народи, що займаються полюванням, рибальством, оленярством та іншими видами традиційних промислів за Північним полярним колом (саами, чукчі, ескімоси тощо) ї вважаються корінними, що визнається міжнародною спільнотою загалом і знаходить своє відображення в нормах міжнародного права та підтверджується практикою міжнародних організацій[28].

Подальше зміцнення позицій цього поняття в міжнародному праві відбулося після перегляду Конвенції 1957 року, коли в новій Конвенції № 169, прийнятій у 1989 році, вже йшлося про корені народи. Спеціальний комітет, який розглядав проект Конвенції № 169, під час обговорення останнього варіанта статті 1, де йдеться про поняття «корені народи», перед

собою мав 19 поправок, що надійшли від різних урядів та організацій, у яких пропонувалися різні назви[29].

На думку Андрєєва К.Ю. дане визначення свідчить про те, що МОП прагнула захистити не всі корінні народи, а найбільш уразливі перед лицем цивілізації, виходило з того, що необхідно забезпечити насамперед захист тим корінним народам, які ведуть традиційний спосіб життя і саме з ним пов'язані їх ідентичність і мова[30]. Обидві конвенції виділяють ще й таку категорію населення, як народи, які ведуть племінний спосіб життя. У світі налічується близько 50 мільйонів людей, які належать до цієї категорії[31]. До того ж племінний спосіб життя можуть вести не обов'язково особи, що належать до корінного населення цієї території. МОП розглядає ці категорії народів окремо, такий підхід було закладено на самому початку розгляду цих документів. Таким чином, під захист береться не так корінне населення, як традиційний спосіб життя, що є джерелом їхнього харчування.

Крім цих визначень до тлумачення терміну корені народів звертався Світовий банк у двох своїх документах - Оперативна директива Світового банку 4.20 та Операційна політика Світового банку 4.10. У міжнародних документах застосовується також термін *Nativea*, що означає уродженця даної місцевості або тубільця. Так, наприклад, індіанців у США називають *Native Americans*. А в Австралії поняттям *Nativea* позначають білих жителів країни, що народилися в Австралії на відміну від тих, що приїхали[32].

У Канаді стосовно індіанців застосовується термін *First Nations*, що означає Перші нації. Норми про окремі елементи статусу корінних народів були включені ще до Конституційного акта Канади 1867 року, формальне визнання прав аборигенного населення Канади відбулося ще раніше у Королівській декларації 1763 року. Суспільні відносини, пов'язані з корінними народами, вважаються настільки важливими, що в Конституційному акті 1982 року їм присвячено спеціальну частину під назвою «Права корінних народів Канади». Статті, що містяться в ній створюють систему гарантій щодо договорів з корінними народами,

принципу рівноправності чоловіка і жінки, містять визначення поняття корені народи, положення про регулювання земельних відносин[33].

У канадському Конституційному акті 1982 року йдеться, що під терміном корінне населення Канади розуміються індіанці, іннуїти та метиси Канади. Згідно з переписом населення 2001 року повідомляється, що 1,3 млн. людей вважають себе корінними жителями, з них 976 305 назвали себе північноамериканськими індіанцями, 292 310 - метиси та 45 070 - іннуїти. Всі вони становлять 4% від загального населення Канади[34]. Таким чином із цих трьох категорій найбільше індіанців, які в свою чергу поділяються на зареєстрованих як належать до корінного народу (статусні індіанці) і на не зареєстрованих у такій якості. Перші мають ряд пільг та додаткових прав, другі немає.

Майже всі племена Канади мають свої конституції. Відповідно до статті 10 Акту про самоврядування корінних народів Юкона 1994 року: Кожен корінний народ повинен зберігати в головній адміністративній установі перелік законів, включаючи конституцію даного народу і всі закони, прийняті даним народом, для того, щоб будь-яка особа могла мати доступ до законів даного народу в робочий час[35]. Договори, укладені у минулому корінними народами, у Канаді розглядаються як важлива гарантія прав корінних народів. Вони отримали захист у Конституційному акті 1982 року, де стаття 35(1) свідчить: «Існуючі або впливають із договорів права корінних народів Канади визнаються і підтверджуються».

Багато корінних народів належать до категорії національних меншин, наприклад, у таких державах як США, Росія, Австралія. Ця обставина дає їм право використовувати міжнародні норми про національні меншини, такі як: Декларація ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин 1992 року, Конвенція СНД про забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин 9 року, Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин 1995 року та ін., сповідувати

свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою[36].

Однак у деяких країнах Південної Америки корінні народи представляють більшу частину населення (наприклад, у Перу до корінних народів відносяться близько 45% населення, це нащадки цивілізації інків й кечуа та аймара; у Болівії - 60% населення становлять народи кечуа, аймара та гуа - Рані). До того ж на семінарі ООН з впливу расизму та расової дискримінації на соціальні та економічні відносини між корінними народами та державами, що проходив у Женеві 16-20 січня 1989 року, було зазначено, що корінні народи не є расовими, етнічними, релігійними та мовними меншинами. З таким категоричним твердженням не погоджуються вітчизняні вчені[37].

На думку низки вітчизняних і зарубіжних авторів, корінні народи (у тому числі й малочисельні) є різновидом національних меншин, оскільки мають всі ознаки останніх: своєрідністю етнічних характеристик по відношенню до іншої частини населення країни; домінуючим чисельністю та несприятливим становищем у державі або регіоні проживання, а також прагненням зберегти свою самобутність. в країні, мають всі характерні риси національних меншин. Вони мають іншу мову, релігію, культуру, які найчастіше зазнають дискримінації з боку домінуючого населення[38]. Прикладом можуть бути низка Південноамериканських держав.

Щодо національних меншин, то вони не обов'язково мають бути представниками корінних народів і можуть бути просто укоріненими громадянами цієї держави, що відрізняються від решти населення країни своєю культурою, мовою, релігією та традиціями. Їхня головна відмінність від представників корінних народів полягає у відсутності у них історичного зв'язку з територією їхнього справжнього проживання.

При цьому факт підкорення, колонізації, завоювання чи захоплення територій корінних народів представниками інших народів, про який згадується як необхідна ознака в Конвенції МОП № 169 і робоче визначення

Хосе Мартінеса Кобо не є, на наш погляд, визначальною ознакою, а служить лише підставою для виділення окремої групи корінних народів, що зазнали винищення та захоплення їх територій.

Те саме стосується і корінних народів, які займаються полюванням, рибальством, збиранням і перебувають у прямій залежності від навколишнього природного середовища, або від ареалу їх проживання та природних ресурсів, як то кажуть у документах Світового банку. Цю ознаку не можна розглядати як визначальний корінні народи загалом, однак, вона дозволяє нам також виділити окрему категорію серед корінних народів і спрямувати зусилля держав на захист довкілля.

Таким чином, поняття корінного народу є надто широким, і назріла необхідність вичленувати з нього кілька різновидів корінних народів. Що стосується визначення корінного населення в Конвенції МОП № 107, воно, на наш погляд, не відповідає характеру сучасного міжнародного права, оскільки має дискримінаційний характер і, відповідно, не повинно братися до уваги при спробі дати визначення поняттю корінного народу. У внутрішньому ж законодавстві різних держав, щодо корінних народів, акцент, зазвичай, робиться на національній приналежності індивідів до певним народам чи племенам, визнаним урядом тієї чи іншої держави.

РОЗДІЛ 2.

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

2.1. Діяльність Постійної палати міжнародного правосуддя

Вперше судовий контроль був застосований у практиці Постійної палати міжнародного правосуддя (ППМП) як міжнародного судового інструменту та шляхом прийняття обов'язкових рішень для вирішення питань меншин. Практика Палати з цього приводу не є поширеною, але її висновки та рішення з цього приводу мають велике значення для подальшого розвитку міжнародного права у сфері захисту прав меншин та у сфері

сучасного міжнародного правосуддя. Як виявилось, вони залишаються предметом пильної уваги експертів з міжнародного права. Деякі аспекти діяльності ППМП у цій сфері висвітлюють роботи А. Абашидзе[39], А. Спілопуло-Акермарка[40], О. Андрісека[41], Г. Пентассуліа[42], Ф. Капоторті[43], П. Торнберрі[44] та ін.

Слід зазначити, що історія міжнародних судових інституцій фактично починається з 1920 року з Постійного міжнародного суду - першої універсальної міжнародної судової установи з універсальною юрисдикцією в Лізі Націй. Створення її передбачено ст. 14 Статуту Ліги Націй, що стало важливим кроком вперед у сфері судового вирішення міжнародних спорів. Судячи з його установчого документа, Статуту, Постійний суд міжнародного правосуддя дійсно є постійною «судовою владою» в юридичному сенсі, з чіткими повноваженнями.

Діяльність ППМП регулюється її статутом та встановленими ним положеннями, які встановлюють судові процедури. Юрисдикція палат поширюється на спори між державами, яким сторони добровільно здаються для розгляду, а також на спори, щодо яких чинні міжнародні договори та конвенції передбачають відповідне направлення. У зв'язку з цим ППМП наділена повноваженнями вирішувати суперечки, пов'язані з питаннями меншин, і надавати поради з цих питань.

Нова судова система діє на постійній основі, дозволяючи державам визнавати не лише юрисдикцію суду щодо конкретного спору, але й будь-які суперечки, які можуть виникнути в майбутньому. Таким чином, Палата має факультативну юрисдикцію. У той же час передбачено можливість надання ППМП обов'язкової функції. До 1939 року обов'язкова юрисдикція Постійної палати була більш-менш визнана 65 країнами. У всі часи, коли палата фактично діяла (тобто з січня 1922 року по лютий 1940 року) на розгляд було передано 79 справ, а точніше якщо не брати до уваги 12 зупинених справ та 2 запити про роз'яснення, то – 65 справ[45].

У переважній більшості випадків це внутрішньоєвропейські суперечки та питання, які не важливі для європейського континенту, але важливі для цивілізованого розвитку багатосторонніх і двосторонніх міжнародних відносин. Так, вперше виник міжнародний суд загального характеру, де одна держава могла в односторонньому порядку подати позов до іншої держави без необхідності попереднього узгодження складу та питань суду сторонам у спорі. Рішення Постійної палати міжнародного правосуддя на підставі ст. 30 Статуту є обов'язковими для виконання сторонами.

Постійна палата має право надавати консультації з правових питань на запит Ради та Генеральної Асамблеї Ліги Націй, крім здійснення правосуддя, тобто вирішення спорів. Рада неодноразово використовувала цю можливість, щоб з'ясувати суперечки щодо меншин відповідно до міжнародних договорів та інших документів, прийнятих в рамках Ліги Націй.

Як зазначав Ф. Капоторті, цей консультативний висновок не є юридично обов'язковим, і практика показала, що члени Ліги Націй прийняли такі висновки, які є такими ж, як і рішення Суду, які є основою для подальших переговорів між Радою і державою або державами, з якими ми маємо справу щодо етнічні меншини.

Після Першої світової війни союзники уклали договори з іншими країнами щодо найбільш серйозних проблемами національних меншин під егідою Ліги Націй. З новоствореними та територіально розширеними країнами (Польщею, Сербсько-Хорватсько-Словенією, Чехословаччиною, Грецією та Румунією) було підписано п'ять спеціальних угод щодо захисту прав національних меншин. Спеціальні розділи про меншини були включені в договори з чотирма переможеними державами, Австрією, Болгарією, Угорщиною та Туреччиною. За підтримки Ліги Націй було укладено чотири угоди між різними країнами про захист проав національних меншин: Пакт між Польщею та Вільним містом Данціг, Фінсько-шведська угода, Німецько-польська угода щодо Верхньої Сілезії та Територіальна пакт щодо міста Мемеля (між союзниками та Литвою).

П'ять країн (Албанія, Литва, Латвія, Естонія та Ірак) після приєднання подали односторонні декларації, включно з положеннями про меншини, таким чином завершивши побудову системи договірних зобов'язань у сфері захисту національних меншин перед Лігою Націй. Щодо юридичного значення декларацій, Палата в своєму консультативному висновку щодо шкіл грецької меншини в Албанії визначила, що ці односторонні заяви були такими ж обов'язковими, як і Конвенція.

Дослідники зазначають, що питання, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного пакту про громадянські та політичні права згідно з договорами з захисту прав меншин, пов'язані з будь-якими розбіжностями щодо закону та фактів справи, що впливають із умов цих договорів. Юридичні питання включають правильне тлумачення положень Договору про етнічні меншини та питання про те, чи є питання державного судового процесу, адміністративних заходів чи інших дій проти етнічних меншин є порушенням своїх зобов'язань. Питання щодо фактів включають розслідування конкретних обставин імовірних порушень міжнародних угод[46].

Як спори щодо прав національних меншин, ППМП подала лише такі справи, одну з яких було розглянуто («Про права меншин у Верхній Сілезії»), а дві інші були відкликані («Про адміністрацію князя фон Плесс»[47] та «Про реформу сільськогосподарських польських і німецьких меншин»[48]).

На прохання Ради Палата, найавторитетніший на той час міжнародний судовий орган, видала низку авторитетних консультативних висновків з деяких з найважливіших правових питань захисту меншин[49].

ППМП надала пояснення концепції меншості в раніше розглянутій консультації щодо греко-болгарської громади від 31 липня 1930 року. Визначення містить як об'єктивні зовнішні характеристики (раса, релігія, мова і традиція, територія), так і суб'єктивні посилення. Пізніше ці критерії були враховані майже всіма експертами та міжнародними

організаціями, які працювали над універсальним визначенням «національна меншина».

Палата прийшла до основного висновку, визнаного більшістю європейських країн, що існування меншин було «де-факто проблемою, а не проблемою де-юре»[50]. Це означає, що це природне право людини, а не питання, яке регулюється національним законодавством. У рішенні суду від 26 квітня 1929 р. у справі «Про права меншин у Верхній Сілезії» ППМП підтвердила положення ст. 74 Договору про Верхню Сілезію про добровільне визначення того, чи належить особа до національної меншини. Таким чином, органи державної влади не повинні досліджувати підстави, оскаржувати, тиснути чи перешкоджати заявам особи на такий статус, якщо це підтверджується об'єктивними критеріями.

На нашу думку, найбільш типовими та цікавими з точки зору розвитку міжнародного права у сфері захисту меншин є дві консультативні висновки МПГПП, які стосуються загальних питань у цій сфері: Висновки про прийом до шкіл німецької меншини у Верхній Сілезії (1931 р.) та Консультативний висновок щодо шкіл албанської меншини (1935 р.).

24 січня 1931 року Рада Ліги Націй прийняла резолюцію про консультативний висновок у ППМП щодо прохання Польщі з приводу виконання своїх зобов'язань за деякими статтями Женевської конвенції Німеччини та Польщі щодо Верхньої Сілезії від 15 травня, 1922 рік. та деякі інші документи, що стосуються справи. Запит на консультативний висновок ґрунтується на наступних обставинах. Частина 1. ст. 69 Конвенції передбачає, що польський уряд «забезпечить належні можливості в системі народної освіти в містах і регіонах, де значна частина населення не є поляками, щоб забезпечити дітям цих польських дітей навчання рідною мовою». Конвенція охоплює польську та німецьку мови (ст. 132, параграф 1)[51]. Стаття 74 Конвенції «Влада не може перевірити чи поставити під сумнів, чи належить особа до расової, мовної чи релігійної меншини». Стаття 131 доповнює цю вимогу: «(i) з метою визначення мови учня або дитини

повинні розглядатися лише усні або письмові заяви осіб, які юридично відповідають за освіту учня чи дитини. Такі заяви не повинні бути перевірено або оскаржено. Так само ці заклади повинні утримуватися від будь-якого тиску, навіть найменшого, для відхилення запитів про створення навчальних закладів для меншин».

У 1926 році між німецькими меншинами та відповідними польськими органами влади виникла напруженість, коли останні відмовили багатьом із них у розгляді їхніх заяв до шкіл меншин на тій підставі, що вони подали незаконні заяви або що їхні діти не належали до німецької меншини. Вислухавши представників та експертів та уважно вивчивши документи та інформацію від усіх сторін, Постійна палата в консультативному висновку дійшла думки, що дітям не може бути відмовлено у доступі до шкіл німецької меншини на основі мовних тестів. ППМП підтверджує мовні права, необхідні для існування меншин.

У своєму останньому консультативному висновку про захист меншин, виданому в 1935 році, ППМП врахувала наявність грецьких шкіл в Албанії. § 1 ст. 5 Албанської односторонньої декларації про національні меншини від 2 вересня 1921 року говорить, що «громадяни Албанії, які належать до расових, мовних або релігійних меншин, користуються таким же правовим і фактичним режимом і безпекою, що й інші громадяни Албанії. Зокрема, вони користуватимуться рівним правом утримувати, управляти і контролювати або в майбутньому створювати за свій рахунок благодійні, релігійні та соціальні установи, школи та інші навчальні заклади, а також користуватися рідною мовою та сповідувати свою релігію[52]. Відповідно до Конституції Албанії, Греція та усі інші приватні школи для національних меншин у країні закриті. Якщо така постійна заборона існує в країні, Палата має вирішити, чи є заборона приватних шкіл для окремих груп меншин, викладена в декларації, законною.

Проаналізувавши положення договорів про національні меншини, ППМП дійшла висновку, що головна ідея Ліги Націй та системи захисту

меншин у таких договорах полягає в тому, щоб забезпечити можливості для національних меншин на мирне співіснування з більшістю населення, у той же час зберегти характеристики, що відрізняють їх від більшості людей і відповідають їхнім специфічним потребам. Палата стверджує, що для цього необхідні дві умови: «По-перше, забезпечити, щоб громадяни, які належать до расових, релігійних або мовних меншин, були повністю рівні з рештою країни в усіх сферах життя. По-друге, створити умови для національних меншин для збереження їхніх особливостей, традицій та національних цінностей. Між цими умовами існує тісний зв'язок. Оскільки якщо етнічні меншини позбавити власних особливостей і змусити їх поступитися, то реальної рівності між більшістю і меншістю не буде, а значить і не буде тих особливих характеристик, що собою і становлять національну меншість»[53]. Для того, щоб забезпечити де-юре та де-факто рівність меншин з більшістю населення, ППМП закликає до необхідності впровадити для них іншу систему та робить висновок, що меншини мають право використовувати свої власні установи, безумовні права шкіл, церков, асоціацій[54].

Аналізуючи вище сказане, можна сказати, що Постійна палата міжнародного правосуддя має обмежену судову практику у сфері захисту прав меншин, головним чином тому, що держави не зацікавлені в її обов'язкових рішеннях з цих питань і не могли консультиватися з нею, до неї могли звернутися тільки Рада та Асамблея Ліги Націй (остання ніколи цього не робила). А національні меншини та країни, в яких вони проживаюли (за винятком Фінляндії, Латвії та Естонії, чії декларації про гарантування прав меншин за певних обставин надавали їм право звертатися до ППМП) таких прав не мали.

Проте ППМП, безсумнівно, зробила важливий внесок у подальший розвиток дослідницького процесу та практики захисту прав національних меншин. Ф. Капоторті зазначив, що створення цього міжнародного судового органу було найважливішим нововведенням у системі захисту меншин після Першої світової війни. Раніше подібні суперечки вирішували країни-

переможці або сильніші країни самостійно, але із встановленням ППМПП сторони мають можливість використовувати незалежну судову владу. Таким чином, судові та дорадчі механізми Ради зміцнили політичний механізм Ради.

У серії консультативних висновків Постійна палата виклала свої погляди на основні питання, які підтримуються законодавством про меншини, та запропонувала власне визначення «національних меншин» як правової категорії. Звичайний принцип «факт, а не закон» був введений у повсякденну міжнародно-правову практику та національну правову доктрину багатьох країн для визначення громадянства особи. Палата також наголосила, що для підтримки міжетнічної злагоди та миру між націями договори щодо національних меншин мають надавати їм особливі права, які, у свою чергу, мають забезпечити збереження їхньої унікальної ідентичності, культурних та інших традицій. Палата чітко дала зрозуміти, що одних лише антидискримінаційних заходів недостатньо для забезпечення справжньої рівності між меншинами та рештою населення, і що цим групам необхідно надати особливі права. Ці теоретичні погляди та інші міркування Постійної палати міжнародного правосуддя згодом були розглянуті та застосовані іншими судовими та наглядовими органами у сфері захисту прав меншин.

2.2. Практика Комітету ООН із прав людини

Протягом майже трьох десятиліть Комісія з прав людини (КПЛ) була одним із найвпливовіших універсальних міжнародних механізмів прав людини в інституційній системі ООН. Важливою сферою її діяльності є захист прав меншин та тих, що до них належать, гарантованих ст. 27 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. (набула чинності 23 березня 1976 р.). Стаття 27 Пакту є єдиною загальною нормою

міжнародного права, яка визначає та гарантує соціальні права расових, релігійних та мовних меншин, які проживають у всіх регіонах світу. Такі питання, як компетенція Комісії, характер та висновки, нормативне тлумачення та практика, її повноваження контролювати виконання державами міжнародно-правових зобов'язань за цією Конвенцією тощо, не є вичерпним переліком питань, їх аналіз є теоретичним, а можливі гендерної та практичної значущості визначення рівня ефективності функціонування цього універсального міжнародного органу у сфері забезпечення прав меншин.

Праці Г. Альфредссона та А. де Заяса, А. Спілопуло-Акермарка, М. Новака, Г. Пенна Тассулі, Ф. Капоторті, П. Торнберрі, Ф. Ермакорі охоплюють багато аспектів діяльності Комітету в цій галузі та ін.[55]

Комісія з прав людини є допоміжним органом Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, створеною в 1966 році відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Функції Комітету визначені в Першому факультативному протоколі до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року та його процедурних правилах. Частина IV Конвенції визначає коло повноважень, компетенцію та діяльність Комітету. Комітет складається з 18 експертів, які є громадянами держав-учасниць Пакту та мають визнаний авторитет у сфері прав людини. Бажана участь кількох осіб з практичним досвідом у галузі права. Строк членів комісії становить чотири роки. Вибори мають враховувати справедливе географічне представництво членів та представництво базової правової системи.

Для своєї основної мети Комітет є моніторинговим органом Організації Об'єднаних Націй, на який покладено контроль за дотриманням державами-учасницями своїх зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права. У вищезгаданому документі передбачено три основні механізми контролю за виконанням державних зобов'язань Комітетом.

Подання національних звітів (первинних, додаткових та періодичних) державами - учасницями є обов'язковою процедурою відповідно до статті 40

Конвенції. Крім того, держави зобов'язуються регулярно (кожні п'ять років) звітувати про заходи, які вони вжили для реалізації своїх прав, передбачених Пактом, а також про свої досягнення в цій сфері. Звіт подається Генеральному секретарю ООН, який передає його Координаційному комітету, який розглядає звіт і надсилає свої коментарі країнам.

По-друге, статті 41 і 42 Конвенції визначають процедури Комітету для вирішення міжнародних спорів. Держави-учасниці Міжнародного пакту про громадянські та політичні права самостійно вирішують, чи визнавати компетенцію Комітету та чи приймати та розглядати повідомлення від інших держав-учасниць, які не відповідають їхнім зобов'язанням за Пактом. Повідомлення, передбачене ст. 41 приймається та розглядається лише за поданням держави-учасниці, яка заявила про визнання відповідної компетенції Комітету. Комітет не приймає повідомлення від держав-учасниць, які не заявили про своє визнання повноважень КПЛ. Комітет може надати корисну послугу відповідній державі для мирного вирішення проблем на основі поваги до прав людини та основних свобод (ст. 42).

Крім того, застосовуються процедури розгляду заяв від осіб, які вважають себе жертвами порушення будь-якого з прав, гарантованих Пактом, як того вимагає Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року. Останній контроль є найефективнішим у захисті прав осіб, закріплених у Пакті, зокрема права національних меншин «насолондзуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію та обряди, користуватися рідною мовою» (ст. 27).

Протокол, який набув чинності в 1976 році, передбачає розгляд індивідуальних заяв. Станом на 2003 рік цей протокол підписали понад 100 країн, тим самим визнавши повноваження Комісії приймати та розглядати індивідуальні заявки. За цей період КПЛ розглянула понад 1000 повідомлень (випадків) з більш ніж 70 країн на всіх континентах.

Відповідно до ст. 1 Протоколу держави-учасниці Пакту «визнають компетенцію Комітету отримувати та розглядати повідомлення від осіб, які

перебувають під його юрисдикцією, про те, що держава-учасниця порушила певні права, закріплені в Пакті[56]. Стаття 2 Пакту передбачає, що особи, які вважають, що їхні права, викладені в Пакті, були порушені, можуть подати письмові коментарі до КПЛ після того, як вичерпано всі доступні внутрішні засоби правового захисту. Комітет збирається у закритому режимі, а потім передає свої висновки державі та відповідному заявнику.

Комітет не є судовим органом, і його висновки не мають юридичної сили, тобто не зобов'язують держави-учасниці їх виконувати. Жоден материнський орган не має повноважень контролювати виконання рекомендацій КПЛ. Комітет проводить власні процедури моніторингу і, надаючи коментарі, пропонує державам надавати інформацію про заходи, вжиті з цього приводу. Така діяльність міжнародного моніторингового органу ООН була визначена як «квазісудові» механізми захисту прав людини. Проте мандатний комітет Спеціального доповідача має повноваження зв'язуватися з компетентними органами певної країни щодо виконання її запитів, а також відвідувати регіони та переглядати виконання його рекомендацій на місцях, коли це необхідно. КПЛ включає до свого річного звіту звіт про свою діяльність згідно з Протоколом.

Процедури Комітету щодо розгляду індивідуальних скарг на порушення їхніх прав є квазісудовими, що дає деяким експертам підстави розглядати результати діяльності, наприклад, практику Комітету з прав людини[57]. Стаття 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права говорить: «У країнах, де існують національні, релігійні та мовні меншини, особи, які належать до таких меншин, не можуть бути позбавлені насолоджуватися своєю культурою, сповіданням своєї релігії та спілкуванням з іншими членами тієї ж групи, мати право на спільну діяльність. Його ритуали та використання рідної мови». Комітет розглядає заходи, вжиті державами для виконання своїх зобов'язань за цією статтею. За клопотанням позивача КПК розглядає справу та складає висновки, які, як зазначалося раніше, доводяться до відома сторін та контролюються за його

виконанням. Обговорення в рішенні КПК щодо захисту прав меншин є основою для висвітлення його ролі та внеску у розвиток міжнародного права у сфері захисту прав меншин. Розглянемо деякі з його найважливіших і відомих рішень.

Показовим у цьому відношенні є провадження «Лавлейс проти Канади»[58]. Пані Сандра Лавлейс народилася в Канаді і зареєстрована як малазійська індіанка (канадське індіанське плем'я), яка проживає в Канаді. Вийшовши заміж за особу неіндіанського походження, вона втратила свою індіанську ідентичність та свої права відповідно до Закону про канадських індіанців 1970 року. Після розлучення С. Лавлейс хотіла повернутися до свого колишнього місця проживання в індіанській резервації, але через те, що вона втратила законний статус індіанки, не змогла цього зробити. Індійські чоловіки, які одружуються з неіндійськими жінками, не втрачають цього статусу, сказала вона КПЛ, заявивши, що це дає підстави вважати, що канадські закони є дискримінаційними. Пані Лавлейс стверджувала, що положення законодавства про індіанців Канади не відповідають вимогам п.п. 1. 2. ст. 3, п. 1 ст. 23, п. 4 ст. 23 та ст.ст. 26 і 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

Заявниця також стверджувала, що вона не була зобов'язана дотримуватися правила, згідно з яким усі національні засоби правового захисту згідно зі статтею 2 b) мають бути спочатку використані. Розділ 5, як уже зазначав Верховний суд Канади у своєму рішенні, останній застосовується як останній засіб правового захисту на національному рівні, якщо є якась різниця між Канадським Біллем про права та антидискримінаційним законом. Тому в цьому випадку буде застосовуватися Закон про канадських індіанців 1970 року.

Комітет вирішив, що «втрата ідентичності через позбавлення права жити в індійській громаді, втрата культурних переваг, розірвані емоційні зв'язки з сім'єю, друзями та втрата ідентичності» є серйозною проблемою. КПЛ дійшова висновку, що з-поміж багатьох статей, згаданих

Лавлейс, найбільш відповідає суті ст. 27 Конвенції. Хоча ця стаття не гарантує права національних меншин жити в певних місцях, Комітет зазначає, що обмеження права жити в цих конкретних місцях мають бути «розумними та об'єктивно виправданими та суттєво відповідати іншим положенням Міжнародного пакту про громадянські та політичні права». КПЛ вважає, що відмова С. Лавлейса у вимозі дозволити їй повернутися на попереднє місце проживання була необґрунтованою чи необхідною, не може бути виправдано посиланням на захист племінної ідентичності і по суті суперечить ст. 27 Конвенції[59]. Дійшовши до такого висновку, Комітет вважав недоречним вважати порушення інших положень, згаданих заявницею, оскільки він визнав, що уряд Канади неправомірно обмежив її права.

Проте член КПЛ п. Бузьєрі висловив особисту думку щодо положень п. 1 ст. 2 (Обов'язок поважати та забезпечувати рівні права для всіх осіб на національній території та в межах її юрисдикції, без розрізнення раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національності тощо), ст. 3 (Чоловіки та жінки рівно користуються всіма цивільними і політичними правами), п. 1, 4 ст. 23 (Захист сім'ї, рівності прав подружжя) та ст. 26 (Право на рівність перед законом і рівний захист закону без будь-якої дискримінації). Пан Бузьєрі виявив, що Закон про канадських індіанців 1970 року є дискримінаційним за ознакою статі.

Можна сказати, що в даному випадку КПЛ надає певну перевагу індивідуальним правам, а не груповим правам меншин. У 1983 році Канада повідомила Комітет з прав людини про реформи свого національного законодавства після аналізу висновків Комітету з цього питання. Звідси тлумачення КПЛ ст. 27 про права національних меншин зазнало вдосконалення свого національного законодавства в цій сфері.

Справу «Кіток проти Швеції»[60] порушив громадянин Швеції, представник саамі І. Кіток, який стверджував, що Швеція порушила його права, гарантовані статтею 1 (право на самовизначення) та ст. 27 МПГПП

(права меншин). Він сказав, що успадкував права на північних оленів, а також права на землю і воду, а також права на полювання та рибальство в саамському місті Соркай. Відповідно до Закону Швеції про оленеводство 1971 року, питання про те, чи належить особа до саамської громади в селі (Самебі), де вони традиційно проживають, залишається на розгляд самих членів. Закон 1971 року надав членам цих громад право утримувати північних оленів, полювання та рибу. Кожен, хто не є членом такої спільноти, повинен отримати на це дозвіл.

I. Кіток народився і довгий час жив у селі Самебі. Він просив прийняти його до складу громади, але громада йому відмовила (24 «за», 53 «проти»). Стаття 12 Закону 1971 року надає особам право оскаржити такі рішення, але ні адміністративні органи, ні адміністративні суди не задовольнили скаргу I. Кітока. Вони підтримують рішення саамської громади. У заяві заявник звертає увагу КПЛ на той факт, що Закон про оленеводство 1971 року поділяє саамі на дві категорії: «офіційні саамі» та «напівсаамі»; перший має повні права на цю діяльність, а другий не має, хоча вони були одного походження і жили в одній місцевості. Представник шведського уряду сказав, що це не суперечка між урядом Швеції та Кітоком, а конфліктна ситуація між Кітоком та громадою саамів. Уряд пояснив, що шведський закон має на меті підтримати саамську громаду у створенні економічно життєздатної економіки оленярства[61].

Комісія з прав людини попередньо встановила, що позов заявника не підпадає під статтю 1 Пакту, і вирішила: «Автор, як фізична особа, не може визнавати себе потерпілим від порушення права на самовизначення, оскільки Факультативним Протоколом передбачено, що особи, чиї права були порушені, звертаються до Порядку допомоги, а також статті 1 Пакту[62], тому розгляд справи Комітетом базується на вивченні фактів справи та у відповідності до заяви на підставі ст. 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Основні питання, які Комітет намагався визначити, полягали в тому, чи можна вважати позбавлення прав I. Кітока

(який завжди вважав себе належним до саамської громади) порушенням ст.27 Конвенції. Комітет взяв до уваги загальне законодавство про захист прав меншин та їх застосування до осіб, які належать до таких меншин. Комітет сумнівається у відповідності статей 11 і 12 Закону про оленярство ст. 27 Конвенції 1971 р., оскільки закон не визначає об'єктивних расових критеріїв важливості приналежності до меншини, а також не містить обмеження, які заважають І. Кітоку використовувати такі стандарти та досягати наміченої мети. Проте комітет дійшов висновку що закон про оленярство був розроблений для того, щоб «обмежити кількість оленярів з економічних та екологічних причин з метою захисту саамської меншини та забезпечення її добробуту». Ця мета та захід були визнані розумними та відповідними положенням статті 27 Міжнародного пакту щодо громадянських і політичних прав. Тому, на відміну від попередньої справи, вирішення цієї справи не підтримує індивідуальні права представників меншин – його метою є захист колективних прав саамської меншини.

Комісія з прав людини розглянула низку інших випадків порушення прав меншин, зокрема визнання мови (англомовна меншина в Квебеку) та етнічних меншин відповідно до статті 27 («Баллантайн і Девідсон проти Канади», «Мак-Інтайр проти Канади»)[63], повідомлення громадян Франції з Бретані[64] щодо порушення ст. 27 через використання бретонської мови в судах, поштових службах, освіті тощо[65].

На основі аналізу цих справ можна сказати, що Комітет з прав людини неодноразово використовував ст. 27 МПГПП для захисту прав корінних народів зберігати свій традиційний спосіб життя та розвивати свою нинішню культуру. Проте Комітет у своїх рішеннях та висновках не зробив чіткої різниці між корінними народами та меншинами. Усі члени цих груп вважаються такими, що належать до груп меншин, згаданих у ст. 27.

Аналіз діяльності Комісії з прав людини показує, що агентство ООН приділяє велику увагу вирішенню спорів, які порушують права меншин та

окремих осіб, незважаючи на обмеженість ресурсів і повноважень, які йому надані.

Нагадаємо, що Україна прийняла свої зобов'язання за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 12 листопада 1973 року та приєдналася до Першого факультативного протоколу 25 липня 1991 року. Тому кожен, хто вважає, що після цих дат в Україні порушено їхні громадянські та політичні права, у тому числі представники етнічних меншин, мають право звернутися до Комісії ООН з прав людини.

2.3. Контроль за дотриманням положень Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин

Рада Європи приділяє особливу увагу захисту прав національних меншин, гарантом прав яких є насамперед Рамкова конвенція про захист національних меншин від 1 лютого 1995 р. (далі - Рамкова конвенція).

Розробка Рамкової конвенції була доручена Спеціальному комітету захисту національних меншин (САНМІН) під егідою Комітету міністрів РЄ, який представив проект документа 10 листопада 1994 р. 1 лютого 1995 р. Рамкова конвенція була відкрита для підписання державами - членами РЄ.

Структурно Рамкова конвенція складається з преамбули та п'яти розділів: розд. I містить становища, у яких у загальних рисах викладаються основні засади, службовці для роз'яснення інших основних положень договору; розд. II включає список специфічних принципів; розд. III містить різні положення, що стосуються тлумачення та застосування Рамкової конвенції; розд. IV присвячений контролю за виконанням Рамкової конвенції; розд. V включає останні положення.

Згідно з преамбулою Рамкової конвенції держави-учасниці зобов'язані втілювати в життя положення цього акта за допомогою національного законодавства та політики. У параграфі 11 Пояснювальної записки до Рамкової конвенції наголошується, що положення цього акту залишають

заінтересованим державам певний міру свободи у досягненні відповідних цілей та реалізації застосовних принципів, щоб вони могли врахувати національні особливості кожного з них. Цей захід настільки широкий, що в тексті Рамкової конвенції відсутнє визначення «національної меншини». Відповідно до § 12 Пояснювальної записки до Рамкової конвенції укладачі вирішили прийняти цей «прагматичний підхід» через те, що вважали за неможливе сформулювати визначення, яке отримало б підтримку у всіх державах — членів РЄ. Саме тому, на відміну від переважної більшості угод РЄ з прав людини, Рамкова конвенція містить такі формулювання: «значне число» (ст. 10.2, 11.3 та 14.2), «істотна вимога» (ст. 11.3 та 14.2), «реальна потреба» (ст. 10.2), «у разі потреби» (ст. 4.2, 18.1 та 19), «де потрібно» (ст. 11.3 та 12.1) та «наскільки можливо» (ст. 9.3, 10.2 та 14.2).

Відповідно до ст. 1-3 Рамкової конвенції до загальних принципів віднесені такі:

- захист національних меншин – частина міжнародної системи захисту прав людини;

- положення Рамкової конвенції повинні застосовуватися сумлінно та у дусі співробітництва між державами;

кожна особа - представник національної меншини має право без будь-яких обмежень вільно вибирати, щоб із нею поводитися як із меншістю чи ні;

- права, що випливають із принципів Рамкової конвенції, можуть здійснюватися індивідуально або спільноти з іншими[66].

Рамкова конвенція накладає на держави конкретні зобов'язання, головне з яких - дотримуватись принципу захисту прав національних меншин без дискримінації, застосовуючи положення Рамкової конвенції відповідно до ст. 2 договори «сумлінно, в дусі розуміння та терпимості та з дотриманням принципів добросусідства, дружніх відносин та співпраці між державами».

Держави-учасниці Рамкової конвенції зобов'язані:

- гарантувати «право на рівність перед законом та право на рівний правовий захист»;

- вживати «належних заходів» у всіх сферах життєдіяльності, щоб заохочувати «повну та ефективну рівність»;
- створювати необхідні умови для меншин з метою підтримки та розвитку їхньої культури та збереження їхньої самобутності;
- заохочувати взаємоповагу, терпимість, охороняти мовні свободи.

У Рамковій конвенції закріплені права та свободи національних меншин, які держави-учасниці зобов'язані заохочувати та захищати. Серед них: право на рівність перед законом; право на повагу до прав кожної особи, що належить до національної меншини; право на свободу мирних зборів та свободу асоціацій; право відкрито сповідувати свою релігію чи висловлювати переконання, і навіть право створювати релігійні установи, організації та асоціації; право на свободу вираження думки будь-якою особою, що належить до національної меншини, включаючи свободу дотримуватися будь-якої думки та свободу отримувати та обмінюватися інформацією чи ідеями мовою меншини без втручання з боку публічної влади тощо.

Кожна держава - учасниця договору передає Генеральному секретарю РЄ періодично або на запит Комітету міністрів РЄ інформацію про виконання своїх зобов'язань щодо Рамкової конвенції. Генеральний секретар РЄ передає отримані матеріали до Комітету міністрів РЄ. При цьому перший звіт, метою якого є надання повної інформації про законодавчі та інші заходи, вжиті державою-учасницею з метою виконання зобов'язань за цією Рамковою конвенцією, має бути представлений протягом року з дня набрання чинності договором щодо заінтересованої сторони. Мета наступних доповідей – доповнення інформації, що міститься у першому звіті.

Для забезпечення ефективності контролю за виконанням зобов'язань щодо Рамкової конвенції було засновано Консультативний комітет, завдання якого полягає у сприянні Комітету міністрів РЄ у випадках, коли зазначений статутний орган РЄ вирішує питання щодо відповідності заходів, вжитих сторонами для реалізації принципів, викладених у Рамковій конвенції[67].

У повноваження Комітету міністрів РЄ також входить затвердження протягом року з дня набрання чинності Рамковою конвенцією складу та регламенту Консультативного комітету, члени якої мають бути визнаними експертами у галузі захисту прав національних меншин. Відповідно до Рамкової конвенції контроль за виконанням цього договору повинен у міру можливості здійснюватися в обстановці гласності шляхом опублікування звітів та інших документів, що складаються за результатами контролю.

Консультативний комітет складається з 18 членів, які обираються Комітетом міністрів з-поміж кандидатів, запропонованих державами-сторонами. Не всі країни мають можливість забезпечити входження одного зі своїх кандидатів до Комітету, і тому кандидати, які не обираються, вносяться до резервного списку додаткових членів. Консультативному комітету дозволяється отримувати інформацію з джерел, крім доповідей держав, наприклад, він може організовувати зустрічі з представниками урядових органів та з незалежними джерелами. Консультативний комітет може проводити також відвідування на місцях у державах при розгляді їх доповідей, і під час цих відвідин Комітет зустрічається з офіційними особами, НУО, спільнотами меншин, представниками наукових кіл та іншими зацікавленими сторонами.

Рамкова конвенція передбачає можливість приєднання до цього документу держав, які не є членами РЄ, за умови отримання згоди – запрошення з боку Комітету міністрів РЄ.

5 листопада 1992 р. у Страсбурзі було відкрито для підписання Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (далі Хартія) - унікальний договір між державами, які взяли на себе зобов'язання забезпечити таке майбутнє, в якому було б створено сприятливі умови для мов. Хартія насамперед спрямована на захист та підтримку тих мов, яким загрожує маргіналізація. У Хартії викладаються конкретні вимоги щодо того, як підтримувати мови у повсякденному житті, йдеться про освіту мовами, вивчення мов на всіх рівнях та використання їх у пресі, а також радіо та

телебачення. Хартія стосується мов, які відрізняються від мов або мови, якими говорить більшість населення держави. Мови мігрантів або діалекти офіційної мови не розглядаються як регіональні або меншинські мови.

У ч. II ст. 7 Хартії визначено цілі та принципи, відповідно до яких держави-учасниці здійснюють свою політику, законодавчу та практичну діяльність щодо регіональних мов та мов меншин. Серед цих принципів – повага географічного району кожної регіональної мови чи мови меншини для забезпечення того, щоб існуючий чи новий адміністративний поділ не створював перешкод розвитку цієї регіональної мови чи мови меншини; сприяння та (або) заохочення використання регіональних мов або мов меншин в усному та письмовому мовленні, у громадському та особистому житті; розвиток зв'язків між групами, що користуються ідентичними мовами; викладання та вивчення регіональних мов або мов меншин[68].

У ч. III (ст. 8-14) Хартії зафіксовано заходи, що сприяють використанню регіональних мов або мов меншин у громадському житті. Ці заходи стосуються освіти, судової гілки влади, адміністративних органів та державної служби, ЗМІ, культури, життя та інших сфер.

У Хартії закріплено 68 зобов'язань, з яких держави мають обрати щонайменше 35.

Контроль за виконанням зобов'язань щодо Хартії здійснюється на підставі доповідей про вжиті заходи щодо виконання Хартії, які держави регулярно представляють Генеральному секретарю РЄ. Форму звіту визначено Комітетом міністрів РЄ. Перший звіт повинен бути представлений державою протягом року, наступного за набуттям чинності Хартією щодо цієї держави. Наступні звіти надсилаються кожні три роки. Звіти країн аналізуються Комітетом експертів, заснованим на підставі Хартії. До складу Комітету входить по одному експерту від кожної держави-учасниці Хартії. Члени Комітету повинні мати високі моральні якості та визнаний авторитет у питаннях, що є предметом регулювання Хартії. Комітет експертів щорічно надає Комітету міністрів РЄ доповіді про заходи, які вживаються державами

для захисту регіональних мов або мов меншин. У доповіді також містяться рекомендації щодо кращого здійснення Хартії, адресовані державам. Відповідно до ст. 16 (2) Хартії неурядові організації, що діють у державах-учасниках Хартії, можуть повідомляти Комітету експертів про політику, яку їх держава проводить щодо регіональних мов або мов меншин. Після консультацій із заінтересованою державою Комітет експертів може врахувати цю інформацію під час підготовки доповіді для Комітету міністрів РЄ. Комітет міністрів РЄ має право опублікувати підсумкову доповідь Комітету експертів. Генеральний секретар РЄ раз на два роки готує ПАРЄ доповідь про застосування Хартії[69].

Отже, враховуючи вище викладене, констатуємо, що Рамочна конвенція є першим обов'язковим для виконання багатостороннім інструментом, присвяченим питанню захисту прав меншин у цілому. Її метою є захист національних меншин на теренах держав-учасниць. Конвенція спрямована на утвердження повної та ефективної рівності національних меншин шляхом створення відповідних умов, що дозволяють їм зберігати та розвивати свою культуру та зберігати свою самобутність. Конвенція затверджує у сфері суспільного життя принципи, що належать до осіб, що належать до національних меншин.

РОЗДІЛ 3.

ЄВРОПЕЙСЬКІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ДЖЕРЕЛА ЗАХИСТУ ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ І НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

3.1. Захист прав корінних народів і національних меншин в універсальних міжнародних актах

Проблема захисту прав корінних народів має як міжнародний, і внутрішньодержавний характер. При цьому національні засоби їхнього

правового захисту повинні забезпечувати максимальний облік вимог, встановлених міжнародно-правовими актами. Сучасне міжнародне право служить як орієнтиром, а й потужним стимулом у розвитку внутрішньонаціонального законодавства у сфері забезпечення прав корінних народів. Визначаючи міжнародно-правові стандарти стосовно правового статусу цих народів, міжнародне право сприяє процесам демократизації внутрішнього розвитку держав, біля яких вони проживають.

Інструментами міжнародно-правового захисту прав корінних народів є вироблені міжнародним співтовариством нормативні документи, що закріплюють права корінних народів, а також діяльність різних міжнародних та неурядових організацій, спрямована на реалізацію конкретних процедур захисту їх прав. Зупинимося насамперед міжнародно-правових актах, які у сфері забезпечення прав корінних народів.

У регулюванні та захисті прав корінних народів сучасне міжнародне право виходить із визнання за кожним представником з числа загальноновизнаних права і свободи, що належать однаково всім жителям планети, незалежно від їх расової, релігійної, національної чи мовної приналежності. Вони в повному обсязі повинні користуватися всіма правами людини та основними свободами, проголошеними та міжнародно-правовими документами, що захищаються. Поруч із незалежно від чисельності та інших показників ці народи, як та інші, поширюються принципи рівноправності і самовизначення. Визнання за ними та індивідуальних, і колективних прав пов'язано з тим, що корінні народи є такими ж громадянами та народами держав, на території яких вони проживають, як і інші громадяни та народи цих держав. Тому правовий статус корінних народів та їхніх представників у демократичних державах не повинен поступатися правовим статусом інших громадян[70].

Нині у міжнародне право існує низку універсальних і спеціальних актів, застосовуваних щодо корінних нечисленних народів.

Серед універсальних актів, що стосуються корінних народів, слід назвати Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 р., який вимагає від урядів "заохочувати права людини та основні свободи для всіх без різниці раси, статі, мови та релігії" Статут ООН вперше закріпив як один з базових принципів сучасного міжнародного права принцип рівноправності та самовизначення народів. Якщо інші принципи свідчать про правосуб'єктності держави, цей принцип виходить із правосуб'єктності народу. Сьогодні на його основі в міжнародному праві складається і розвивається ціла система норм - міжнародне право народів [71], складовою якого є право корінних народів.

Важливою основою для досягнення широкого визнання прав осіб з числа корінних народів є такі документи, як Загальна декларація прав людини 1948 р., яка закликає всі держави гарантувати ефективне визнання та дотримання прав кожної людини на рівність, недискримінацію, освіту та участь у політичному та культурному житті общества[72], міжнародні пакти 1966 р. про економічні, політичні, соціальні, громадянські та культурні права, які не лише встановлюють неприпустимість дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, національного та соціального походження, а й проголошують право народів на самовизначення та на розпорядження своїми природними ресурсами [73]. Особливої ваги у зв'язку з цим набула ст.27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, яка встановила, що "в тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншини, особам, що належать до таких меншин, не може бути відмовлено у праві спільно з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію та виконувати її обряди, а також користуватися своєю рідною мовою". Її дію повною мірою поширюється і корінні народи.

Існує ціла низка та інших міжнародних документів, дія яких спрямована на заборону дискримінації, попередження злочину геноциду та покарання за нього, надання незалежності колоніальним країнам та народам, що мають безпосереднє відношення до становища корінних народів. До цих

документів насамперед відносять Міжнародну конвенцію 1966 р. про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. З проблем реалізації цієї конвенції пройшла низка всесвітніх конференцій у рамках Організації Об'єднаних Націй. На одній з них у 1978 році було спеціально розглянуто проблеми корінних народів та вироблено рекомендації для держав: закріпити право корінних народів називати себе власними іменами та вільно виявляти свої етнічні, культурні та інші особливості; мати офіційний статус та створювати власні представницькі організації; зберігати у межах районів поселення традиційну структуру економіки та традиційний спосіб життя; зберігати та використовувати власну мову в системі управління та освіти, отримувати освіту та інформацію своєю власною мовою, поширювати інформацію щодо своїх потреб та проблем та ін[5] Згодом аналогічна конференція 1983 р. також повернулася до проблем корінних народів, акцентувавши при цьому увагу на особливому зв'язку корінних народів із землею та вказавши, що земля, а також право на землю та природні ресурси не повинні вилучатися у цих народів[74].

До міжнародних документів, що зачіпають права корінних народів, слід також включити Конвенцію (N 111) про дискримінацію у сфері праці та занять від 25 червня 1958 года, Конвенцію боротьби з дискримінацією у сфері освіти від 14 грудня 1960 года, Декларацію про права осіб, що належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин від 18 грудня 1992 та ін.[75]

Подальшому розвитку прав корінних народів має послужити і Декларація ООН про права корінних народів, прийняття якої Генеральною Асамблеєю ООН очікується найближчим часом.

Як першочергове завдання у проекті Декларації вказується необхідність забезпечення виживання корінних народів, які " мають право існування " і " захист від геноциду будь-якого роду " (п.5). Особлива увага приділяється питанням самовизначення корінних народів. Це право визнається за ними нарівні з іншими народами: "...корінні народи згідно з

міжнародним правом мають право на самовизначення з урахуванням таких же критеріїв та обмежень, які застосовуються до інших народів відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй" (п.3). Складовою частиною цього права є право на автономію та самоврядування.

Крім названих, права та свободи, охоплені проектом Декларації, включають право зберігати та розвивати свої відмінні етнічні та культурні характеристики та самобутність; право на захист від культурного геноциду та етноциду; право на володіння землею та територіями, які вони традиційно займали або використовували іншим чином; збереження традиційних економічних структур та способу життя, включаючи полювання, промисел риби, скотарство, збирання, заготівлю лісу та обробку землі; охорону довкілля; участь у політичному, економічному та соціальному житті відповідних держав, зокрема, у діяльності, що стосується питань, які можуть зачіпати їхнє життя та долю; право на самоврядування або автономію під час вирішення їх внутрішніх та місцевих питань; право на традиційні контакти та співробітництво, що здійснюються через межі держави; дотримання договорів та угод, укладених із корінними народами.

Проект Декларації передбачає також взаємоприйнятні та справедливі процедури вирішення конфліктів або суперечок між корінними народами та державами, включаючи такі засоби, як переговори, посередництво, арбітражний розгляд, національні суди та міжнародні та регіональні механізми з огляду та розгляду скарг.

Визначаючи названі права, проект Декларації вказує, що вони є лише мінімальними нормами для виживання та забезпечення добробуту корінного населення у світі.

Наведений аналіз перерахованих документів з проблем прав корінних народів дозволяє говорити про те, що в рамках ООН, МОП та інших організацій склалася та розвивається концепція міждержавного співробітництва у цій галузі. Йде накопичення основного масиву міжнародних стандартів, тобто конкретних зобов'язань міжнародно-

правового характеру. Створюється та активно розвивається мережа міжнародних механізмів та процедур вирішення спорів та конфліктів між корінними народами та державами.

Проте вжитих заходів недостатньо, щоб проблеми корінних народів могли бути вирішені лише існуючими міжнародно-правовими нормами. З усіх названих документів лише Конвенція N 169 МОП має обов'язковий характер для держав, що її ратифікували, і є всеосяжним актом з охоплення основних прав корінних народів. До кінця не розробленими залишаються основні права, на які вони претендують, - "право на землю" та "право на самоврядування". Зберігаються проблеми корінних народів та інших сферах. Все це підштовхує міжнародне співтовариство і далі займатиметься розвитком міжнародних прав у цій галузі.

3.2. Європейська регіональна система захисту прав корінних народів і національних меншин

Особливого значення у межах встановлення міжнародно-правового статусу корінних народів мають акти, спеціально створені задля їх захисту. Початком спеціалізованого захисту корінних народів у міжнародному праві послужило прийняття в 1957 Конвенції МОП № 107 "Про захист та інтеграцію корінного та іншого населення, що веде племінний і напівплемінний спосіб життя в незалежних країнах" [76]. Саме з прийняттям цієї конвенції до міжнародно-правового лексикону вперше увійшов і сам термін "корінне населення".

Конвенція МОП № 107 була першим міжнародним документом, присвяченим винятково проблемам корінних народів. Вона складалася з 37 статей, що увійшли до восьми розділів, і розглядала такі конкретні питання, як земельна власність, умови праці, професійне навчання, сільські ремесла, соціальне забезпечення та охорона здоров'я, освіта, а також засоби

спілкування. Вона була першим міжнародним документом, у якому визнавалося право колективної власності на грішну землю.

Одночасно з цією конвенцією на тому ж засіданні Генеральної конференції Міжнародної організації праці 5 червня 1957 року було прийнято і Рекомендацію про захист та інтеграцію корінного та іншого населення, що веде племінний та напівплемінний спосіб життя в незалежних країнах (Рекомендація 104 МОП). Рекомендація не має юридично обов'язкового характеру. Основні її пропозиції були попередньо узгоджені з Організацією Об'єднаних Націй, Продовольчою та сільськогосподарською організацією Об'єднаних Націй, Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури та Всесвітньою організацією охорони здоров'я за основними напрямками, що стосуються діяльності цих організацій.

Пропозиції, викладені в Рекомендації, не лише намічають шляхи реалізації Конвенції N 107, а й у деяких питаннях доповнюють її зміст. Зокрема, у сфері земельних відносин у Рекомендації встановлювалося, що "мають проводитися законодавчі або адміністративні заходи для врегулювання різних існуючих *de facto* або *de jure* положень, на підставі яких зацікавлене населення користується землею" [77]. Відповідно до цих заходів, за винятком передбачених законом особливих обставин, "пряма або непряма оренда земель, що належать зацікавленому населенню, фізичними або юридичними особами, що не входять до його складу, повинна підлягати обмеженням". Крім того, корінному населенню повинен забезпечуватися земельний резерв, придатний для застосування підсічної системи землеробства, доки не буде запроваджено більш досконалу систему обробітку землі. До здійснення політики осілості щодо напівкочових племен повинні виділятися особливі зони, в межах яких ці племена можуть вільно пасти свою худобу. У Рекомендації 104 МОП міститься заклик до урядів держав, на території яких проживає корінне населення, вживати належних заходів для усунення заборгованості сільських господарів з числа корінного населення, організувати для них системи кооперативного кредиту та видачі

низьковідсоткових позичок, а також надавати їм технічну, грошову та іншу допомогу у створенні обробки їх земель.

Додаткові заходи, передбачені Рекомендацією, стосувалися також питань вербування та умов праці, професійного навчання, кустарного виробництва та сільських ремесел, соціального забезпечення, охорони здоров'я, освіти, використання мов.

Конвенцію N 107 МОП ратифікували 27 держав, включаючи кілька країн з високою часткою корінного населення або населення, що веде племінний спосіб життя (наприклад, Бангладеш, Бразилія, Індія, Мексика, Парагвай та Перу). Проте багато країн, у яких проживає корінне населення (зокрема і колишнього СРСР), до неї не приєдналися. Конвенція багато в чому була спрямована на "інтеграцію" (це впливає вже з назви даної конвенції) корінного населення життя домінуючого суспільства і на його розвиток у західному розумінні. З цим було категорично не відповідно до самого корінного населення, оскільки вважало, що під прикриттям терміна "інтеграція" фактично здійснювалася його асиміляція.

З метою удосконалення положень Конвенції та необхідності розвитку норм у сфері захисту прав корінного населення у 1985 р. МОП розпочала процес її перегляду. У 1986 р. Міжнародна організація праці провела нараду експертів. До складу її групи як повноправні члени були включені і представники організацій корінного населення. Нарада експертів 1987 [78] визнала, що інтеграційний патерналістський підхід Конвенції не відповідає існуючим вимогам та "більше не відображає сучасного мислення". Особливо було наголошено на можливості самовизначення цих народів в економічних, соціальних і культурних галузях як право та основний принцип розробки нових норм у рамках МОП.

Було зроблено важливий висновок: "Компетенція держави апропріювати землі корінного населення або населення, що веде племінний спосіб життя, або виселяти ці народи з їхніх земель повинна бути обмежена винятковими обставинами і повинна здійснюватися лише за їх чітко

вираженої згоди". Згодом дане становище знайшло своє докладніше виклад у ролі норм ст.16 нової Конвенції N 169 МОП «Про корінні народи і народи, які ведуть племінний спосіб життя незалежних странах». Ця конвенція після чотирьох років підготовчої роботи була прийнята в червні 1989 року і набула чинності 5 вересня 1991 року. Фактично вона стала наступницею Конвенції МОП N 107, хоча низка країн, що ратифікували Конвенцію N 107, але не ратифікували Конвенцію N 169, продовжують залишатися учасниками першої з них[79].

Вже в преамбулі нової Конвенції говориться, що необхідне прийняття нових міжнародних норм, спрямованих на зміну становища корінних народів з метою ліквідації орієнтації на асиміляцію, що містилася в нормах, що діяли раніше. Таким чином, світова спільнота визнала, що самобутній соціально-економічний розвиток, культури та мови корінних народів є частиною культурної спадщини людства та гідні аналогічного захисту.

У Конвенції N 169 МОП повніше відображені положення, реалізація яких дозволить забезпечити виживання корінних народів, збереження та розвиток їхнього традиційного способу життя, культури та мови. Серед найважливіших прав, проголошених цією конвенцією для корінних нечисленних народів, - право вибирати власні пріоритети у процесі свого розвитку; брати участь у підготовці, здійсненні та оцінці планів та програм, які торкаються їх інтересів; право на збереження власних звичаїв та інститутів (при несуперечності їх правам, встановленим у національному законодавстві та міжнародних актах); право власності та володіння на землі, які вони традиційно займають; декларація про створення власних навчальних закладів та інші права.

Крім прав, які Конвенція надає власне корінним народам, відображені і обов'язки урядів держав, що беруть участь у Конвенції, на які покладається забезпечення цих прав. Так, уряди повинні сприяти якнайповнішому здійсненню соціальних, економічних пріоритетів і культурних прав корінних народів, проводити із нею консультації (зокрема і їх представницькі

інститути) у разі прийняття законодавчих актів, які зачіпають їх правничий та інтереси; створювати умови у розвиток їх установ; спільно з ними здійснювати заходи щодо захисту та збереження навколишнього середовища, територій, які вони заселяють; забезпечувати їм належне медичне обслуговування чи надавати їм кошти щодо його здійснення; вживати заходів щодо збереження національних мов цих народів.

Велику увагу Конвенції приділено питанням визначення земельних прав корінних народів (ст.14). При цьому у сфері встановлення земельних прав може виникати два види правовідносин: власність та володіння щодо традиційних земель, а також "право доступу" до земель, "які займають не тільки вони". На уряди у зв'язку з цим покладається обов'язок вживати заходів щодо ідентифікації земель, які традиційно займаються корінними народами. Корінні народи не можуть бути виселені із займаних ними земель і територій, крім випадків, "коли переміщення цих народів вважається за необхідне у вигляді виняткового заходу". Що стосується прав на природні ресурси, що належать до земель корінних народів, то відповідно до Конвенції вони мають право "брати участь у використанні та розпорядженні цими ресурсами та у їх збереженні" (ст.15).

Конвенція N 169 МОП удосконалила і підхід до визначення "корінних народів" та "народів, що ведуть племінний та напівплемінний спосіб життя" - основного суб'єкта розглядуваних прав. Так, Конвенція N 107 МОП 1957 р. застосовувалася, з одного боку, до осіб, що входять до складу населення, що веде племінний та напівплемінний спосіб життя в незалежних країнах, і що перебувають на менш високій соціально-економічній стадії розвитку, ніж решта загальнодержавного колективу, правове становище яких регулюється частково або повністю їх власними звичаями, традиціями або ж особливим законодавством, а з іншого - до осіб, що входять до складу населення, що веде племінний або напівплемінний спосіб життя в незалежних країнах, і розглядається як корінне населення через те, що вони є нащадками жителів, що населяли країну або географічну область, частиною якої є ця країна, за

часів її завоювання або колонізації, і незалежно від свого правового становища провідним спосіб життя, більш відповідний соціально-економічному та культурному устрою тих часів, ніж строю країни, до складу якої вони входять.

Цей підхід до визначення корінних народів, у якому підкреслювалася менш висока соціально-економічна стадія їхнього розвитку порівняно з рештою населення країни, де вони проживають, був спрямований на доктрину необхідності інтеграції цих народів до складу домінуючого населення країн. Крім того, він давав привід, виходячи з вузько зрозумілих критеріїв сучасності та прогресу, до поділу різних народів на «відсталі» та «цивілізовані».

Відмова від цієї доктрини, а також визнання самоцінності культурного та соціально-економічного розвитку корінних народів зажадав коригування, у тому числі самого визначення цих народів. У зв'язку з цим, згідно зі ст.1 Конвенції N 169 МОП, остання вже почала орієнтуватися:

а) на народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах, соціальні, культурні та економічні умови життя яких відрізняють їх від інших груп національної спільноти та становище яких регулюється повністю або частково їх власними звичаями чи традиціями, чи спеціальним законодавством;

в) на народи в незалежних країнах, які розглядаються як корінні з огляду на те, що вони є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є дана країна, у період її завоювання чи колонізації або в період встановлення існуючих державних кордонів, та які, незалежно від своїх правового становища, зберігають деякі чи всі свої соціальні, економічні, культурні та політичні інститути " .

Крім цього в поняття введена і така істотна новація: дана конвенція застосовується щодо "народів", а не осіб із корінного населення або населення, що веде племінний спосіб життя. Хоча використання цього терміна "не розглядається як таке, що несе будь-який сенс щодо прав, які

можуть полягати в цьому терміні відповідно до міжнародного права" (ст.1 (3)). Таким чином, незважаючи на визнання колективних прав корінних народів, Конвенція дуже обережно підходить до визначення корінних народів як суб'єктів прав, які передбачені в інших міжнародно-правових актах.

Незважаючи на те, що Конвенція не завжди до кінця послідовна у закріпленні гарантій прав корінних народів, вона відіграє істотну роль у розвитку їх статусу та захисті його на рівні міжнародного співтовариства держав.

Важливим моментом є покладання обов'язків на держави, що її ратифікували, надавати звіти про застосування цієї конвенції, які дозволяють МОП простежити, наскільки вона дотримується. В даний час Конвенція N 169 є основою для діяльності МОП у сфері здійснення прав корінних народів та надання їм правової, технічної та іншої допомоги.

3.3. Європейський суд з прав людини у механізмі захисту прав корінних народів та національних меншин

Міжнародний захист прав національних меншин ґрунтується на об'ємній нормативно-правовій базі. У широкому сенсі систему правового регулювання захисту меншин складають основоположні для сучасного міжнародного права документи, такі як Статут ООН, Декларація ООН 1970 року про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин між народами, Заключний акт наради в Гельсінкі 1975 року, а також багато інших. Захист національних меншин, будучи підсистемою ширших систем правового регулювання, тією чи іншою мірою базується на відповідних міжнародно-правових актах.

Серед зазначених документів можна виділити ті, які містять норми, що безпосередньо стосуються захисту прав національних меншин або спеціально прийняті з цією метою. До них насамперед належать Конвенція

про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, міжнародні пакти про права людини 1966 року, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року, Декларація ООН про права або етнічними, релігійними та мовними меншинами 1992 року, багато документів НБСЄ, особливо документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ 1990 року, документи Ради Європи, зокрема, Рамкова конвенція про захист меншин 1995 року, Європейська мова меншин 1992 року, прийнята 1994 року главами держав – членів СНД, Конвенція про забезпечення прав осіб, що належать до національних меншин.

Практика Європейського суду з прав людини є важливим компонентом сучасної системи захисту прав меншин. Слід врахувати, що ця сфера європейської судової практики більшою мірою залишається маловивченою, хоча й містить цінний масив тлумачення норм, що стосуються безпосередньої реалізації прав та свобод людини представниками національних меншин[80].

Ми виділяємо чотири основні аспекти права національних меншин на захист від діяльності, яка загрожує їхньому існуванню:

- 1) захист від фізичного знищення (передбачений Конвенцією проти геноциду 1948 року);
- 2) захист від знищення культурної самобутності (непрямо впливає із змісту ст.27 Міжнародного пакту про цивільні та політичні права, передбачена ст.5 Рамкової конвенції), необхідність визнання та правового закріплення концепції культурного геноциду;
- 3) територіальний аспект права на існування, "право на батьківщину";
- 4) захист від пропаганди ненависті, ворожнечі та насильства по відношенню до національних меншин.

Практика Європейського суду з прав людини у сфері захисту прав національних меншин вказує на відсутність значних прецедентів, пов'язаних із забезпеченням права національних меншин на фізичне існування. Залишимо осторонь дискусійне питання про те, чи містить Європейська

конвенція відповідний правовий інструментарій, який може бути використаний для цієї мети. Очевидно, цей факт визначається тим, що за час дії ЄКПЛ у державах-учасницях конвенції не ставилося під пряму загрозу фізичне існування меншин. Що ж до їхнього права на захист від загрози національно-культурному існуванню, то певна практика в цій сфері діяльності суду все ж таки є. Основна складність полягає в тому, щоб розмежувати практику ЄСПЛ, що стосується захисту права на самобутність, та судові прецеденти, пов'язані з національно-культурним аспектом права на існування. Основним фактором, що розмежовує, має бути правова природа відповідних зобов'язань держав: у першому випадку мають місце їх позитивні зобов'язання щодо створення умов для збереження національно-культурної самобутності меншин, у контексті ж права на існування маються на увазі негативні зобов'язання держави утримуватися від дій, спрямованих на знищення самобутності меншин[81].

В умовах такого розмежування судова практика ЄСПЛ виявляє низку прецедентів, які можуть бути тісно пов'язані із національно-культурним аспектом права національних меншин на існування.

Одна з таких справ – *Gorzelik and Others v. Poland*, у рішенні якого суд зазначив, що “польська влада, обґрунтовуючи відмову в реєстрації асоціації заявників під назвою “Союз людей силезької національності”, ґрунтувалася на тому, що запропонована назва та конкретні положення союзного меморандуму асоціації, що характеризує силезців як «національна меншість», мають на увазі, що справжніми намірами заявників був «обхід» положень виборчого закону країни (див. пункти 19 та 23).

Важливим є також і факт, що визнання цієї етнічної групи «національною меншістю» в процесі реєстрації асоціації заявників автоматично надавав би їм право на спеціальні привілеї, які надаються національним меншинам законодавством (див. пункти 19, 23 та 40).

Надалі влада спиралася на позицію (з якою заявники не погоджувалися) про те, що силезці є не «нацією» чи «національною

меншістю», а скоріше однією з етнічних груп польських громадян. Відповідно, назва, обрана заявниками для асоціації, обманувала б громадськість і суперечила закону. Обґрунтовуючи свою позицію, уряд посилається на принцип рівності перед законом, стверджуючи, що реєстрація асоціації, заявленої як «Союз людей силезької національності», може призвести до дискримінації щодо інших етнічних груп (див. пункти 19, 23 та 41).

Суд наголосив, що його обов'язок не має висловлення власної думки щодо обґрунтованості заяви про належність силезців до «національних меншин». Насправді, інтерпретація формулювання «національна меншість» є Суду найбільш складною навіть у контексті міжнародних документів, у тому числі Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин. Отже, групи, які не були визнані національними меншинами відповідно до двосторонніх угод про співпрацю між країнами, згадані в пункті 53, можуть отримати лише «непряме» визнання як національна меншина через процедуру реєстрації асоціацій.

Хоча Суд вважає, що ця прогалина в законі залишила ступінь правової невизначеності для приватних осіб і ступінь свободи для влади, тим більше, що особи, які затверджують свою приналежність до меншини з тим, щоб бути визнаними як такі, мали використовувати порядок, який не був призначений для цієї мети, він не вважає, що цей факт сам по собі має наслідки для прав заявників відповідно до статті 11...”[82].

З практики ЄСПЛ, що стосується свободи визнання, можна назвати *Agga v. Greece*, в якому ”Суд нагадує, що, хоча релігійна свобода є перш за все питанням особистої совісті, вона також передбачає серед іншого свободу сповідувати свою релігію чи переконання як індивідуально, так і спільно з іншими, публічним порядком у богослужінні та навчанні (див. .., *mutatismutandis*, the *Kokkinakis v. Greece* рішення від 25 травня 1993 року, серія A No 260-A, с.17, § 31)”[83].

У справі *Cyprus v. Turkey*, де “Суд погоджується із фактами, встановленими комісією, які не заперечувалися державою-заявником. Держава-заявник не наполягала на тому, що влада ТРСК втручалася у право греко-кіпріотського населення сповідувати свою релігію індивідуально, а також спільно з іншими. Справді, доказів такого втручання немає. Водночас обмеження на свободу пересування цієї групи населення протягом періоду, що розглядається, значною мірою заважали цим людям дотримуватися своїх релігійних переконань, зокрема, перешкоджали відвідуванню місць традиційного поклоніння за межами їхніх поселень та їх участі в інших аспектах релігійної життя”[84].

В ухвалі у справі *Kokkinakis v. Greece* Суд зазначає, що ”відповідно до статті 9 свобода сповідувати свою релігію не тільки здійснена у спільноті з іншими, «публічно» і всередині кола тих, чию віру поділяє людина, але може стверджуватись і «індивідуально», "в приватному порядку"; більш того, вона включає в принципі право намагатися переконати свого ближнього, наприклад, через «навчання», без чого «свобода зміни [своєї] релігії або вірування», закріплена у статті 9, залишилася б мертвою буквою”[85].

Іншим правом національних меншин є їхнє право на вираження, збереження та розвиток своєї культурної самобутності (право на самобутність), зафіксоване у багатьох міжнародно-правових актах. Практика Європейського суду повністю підтверджує його. Так, у справі *Beard v. The United Kingdom* суд зазначив, що “вразливе становище циган як меншості означає, що особлива увага має бути приділена їхнім потребам та їхньому особливому способу життя як при прийнятті відповідної політики планування, так і у розробці рішень у конкретних справах (с. 1292-95, §§ 76, 80, 84). Отже, стаття 8 передбачає позитивні обов'язки держави-учасниці щодо забезпечення охорони життя циган”[86].

У той же час у цілій низці справ (*Inhabitants of Alsemberg and Beerselv. Belgium, Fryske Nasjonale Partij and Others v. The Netherlands, Georges Clerfayt Pierre Legrosetal. v. Belgium* та ін.) суд зазначив, що право на користування

рідною мовою – важливим аспектом самобутності меншості – не захищений Європейською конвенцією і відповідні обмеження не можуть розглядатися такими порушеннями: “Фактично немає такої статті в Конвенції або Першому Протоколі, яка б прямо гарантувала "свободу мови", як таку”[87].

Не менше, якщо не рівну роль відіграє заборона та запобігання дискримінації меншин. Може здатися, що це твердження суперечить висновкам про те, що запобігання дискримінації та захисту меншин – різні, відмінні одна від одної правові інститути. Запобігання дискримінації здебільшого спрямоване на забезпечення рівноправності та рівності індивідів перед законом, тоді як захист меншин має завдання захистити саму групу, її самобутність.

За роки своєї діяльності Європейський суд висловив свою правову позицію щодо низки принципових справ, пов'язаних із захистом меншин. Так, у справі *Nachova and Others v. Bulgaria* він звернувся до застосування насильства з боку правоохоронних структур до представників національної меншини. Важливі прецедентні рішення стосувалися дискримінації на ринку праці та при вступі на державну службу (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. The United Kingdom*, *Sidabras and Dziautas v. Lithuania*, *Vogt v. Germany*).

Особливо багато важливих прецедентних рішень стосуються дискримінації у релігійній сфері. Так, у справі *Canea Catholic Church v. Greece* суд зауважив, що «заявник-церква, якій належать земельні ділянки та будівлі, була позбавлена можливості ініціювати судову справу, щоб захистити своє майно, тоді як православна церква чи єврейська громада могли без будь-яких формальностей чи необхідних процедур зробити це для захисту своєї власності <...> Суд вважає, що мало місце також порушення статті 14 у сукупності з пунктом 1 статті 6, оскільки не було дано жодного об'єктивного та розумного обґрунтування для такої різниці у зверненні»[89].

Загалом практика Європейського суду з прав людини дозволяє дійти двоякого висновку. З одного боку, контрольний механізм Європейської конвенції з прав людини може бути використаний для правового захисту

національних меншин та збереження їх самобутності, але, з іншого боку, його не можна вважати повноцінним інструментом через обмеженість правової бази. Відсутність у тексті конвенції норм, прямо спрямованих на захист національних меншин, не може не впливати на ефективність застосування національними меншинами механізму Європейського суду. Проте безперечний зв'язок між порушеннями прав людини та прав меншин (переважно у сфері релігійних свобод та захисту від дискримінації) дозволяє представникам останніх домагатися відновлення захищених Європейською конвенцією індивідуальних прав людини, що, безсумнівно, відіграє позитивну роль у контексті захисту групових прав меншин.

ВИСНОВКИ

Одним із найважливіших питань сучасного міжнародного та внутрішньодержавного права є забезпечення прав людини. Як показує досвід сучасних міжнародних відносин, проблема співпраці в галузі захисту прав і свобод людини є однією з найскладніших і суперечливих. Мабуть, жодна інша сфера міжнародного співробітництва не характеризується таким розпалом пристрастей, таким ступенем політизації та такою кількістю порушень.

При всьому різноманітті визначень «корінний народ» «національні меншини» можна виділити низку ознак, характерних для їх ідентифікації, це: історичний зв'язок корінних народів із територією їхнього справжнього проживання; самосвідомість себе як корінного народу; наявність власної мови, культури, звичаїв, традицій та інших соціальних, економічних та політичних інститутів та бажання зберегти свою землю та етнічну самобутність як основу для продовження свого існування як народу. захоплення територій корінних народів колонізаторами, про яке згадується як про необхідну ознаку в Конвенції Мот № 169 та робоче визначення Хосе Мартінеса Кобо не є, на наш погляд, визначальною ознакою, а служить лише підставою для виділення окремого різновиду корінних народів. те ж саме можна сказати і про корінні народи, які займаються полюванням, рибальством, збиранням і перебувають у прямій залежності від навколишнього природного середовища, яких також слід виділити в окрему категорію серед корінних народів. таким чином, визначення корінних народів, що існують сьогодні в міжнародному праві, не відображають особливостей окремих його груп і загальної специфіки даного поняття. Що стосується визначення «корінного населення» в Конвенції Мот № 107, воно, на наш погляд, не відповідає характеру сучасного міжнародного права і має дискримінаційний характер.

Аналіз міжнародних документів показав, що на сьогоднішній день основою міждержавної співпраці у галузі захисту прав корінних народів є Конвенція Мот № 169, положення якої враховуються при розробці політики та програм організації об'єднаних націй, Світовим банком та іншими міжнародними організаціями. Це єдиний комплексний міжнародно-правовий документ, що містить обов'язкові мінімальні стандарти у сфері захисту прав та основних свобод корінних народів. в даний час серед усіх міжнародних документів лише Конвенція Мот № 169 носить юридично-обов'язковий характер для держав, що її ратифікували, і є всеосяжним актом з охоплення основних прав корінних народів. ця обставина надає цій конвенції системоутворюючого правового значення і ставить, відповідно, питання про ратифікацію та дію цього документа в країнах, де проживають представники корінних народів.

Аналіз діяльності міжнародних міжурядових та неурядових організацій виявив їхню ключову роль у формуванні всієї системи захисту прав корінних народів. До того ж на сучасному етапі розвитку міжнародного співробітництва вже склалася система органів та організацій, здатних адекватно та своєчасно реагувати на ті виклики та проблеми, з якими стикаються сьогодні корінні народи. особливо треба відзначити Постійний форум з питань корінних народів, як безпрецедентний орган в історії людства, діяльність якого спрямована виключно на вирішення проблем представників корінних народів у всьому світі. в рамках форуму вони можуть вільно брати участь у міжнародному діалозі, заявляти про свої проблеми та спільно з урядами держав шукати шляхи їх вирішення. Постійний форум ООН з питань корінних народів має всі передумови отримати статус Договірного органу (комітету) у структурі ООН після розробки та прийняття конвенції з прав корінних народів.

Аналіз квазісудової діяльності Комітету з прав людини показує, що, незважаючи на обмежені ресурси та повноваження, надані меншинам, агентства ООН приділяють пильну увагу вирішенню суперечок, які

порушують права меншин та особисті права тих, хто до них належить. Його протокол. Його рішення розглядаються політиками та юристами як найважливіший інструмент для тлумачення міжнародного права та імплементації його всередині країни.

Практика показала, що Європейський суд з прав людини відносно мало застосовує ст. Стаття 14 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує реалізацію визнаних у ній прав і свобод без будь-якої дискримінації, особливо за ознакою національного чи соціального походження та «приналежності до національної меншини». Проте деякі справи, що розглядаються в судах, безпосередньо стосуються захисту прав меншин і тих, хто до них належить. Хоча Європейський Суд був обережним у розгляді питань меншин і побоювався порушення національного суверенітету, його діяльність набуває все більшого значення у захисті прав меншин на континенті.

Експерти розділилися щодо ефективності моніторингового механізму моніторингу виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин та оцінки ролі Консультативного комітету як його виконавчого органу. Слід зазначити, що цей механізм запровадили лише нещодавно. Тож сьогодні його головним досягненням є те, що в більшості європейських країн захист меншин стало відкритою та широко обговорюваною темою, яка розглядається урядами як загальноновизнана політико-правова проблема, найкраще вирішення якої залежить від стабільності міжнародних відносин та створення умов для миру та безпеки на африканському континенті

Безперечно, ці та інші об'єктивні процеси, що розглядаються в дослідженнях у сфері забезпечення та захисту прав меншин, потребують подальшого наукового аналізу, теоретичного підтвердження та практичних висновків експертів на національному та міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історико-правові аспекти формування правового статусу корінних народів: монографія/С.М. Горбунов, Б.А. Молчанов, Н.Я. Фалілеєв: Юпітер, 2007. - с.16.
2. Robert A. Williams, Jr. Encounters on the Frontiers of International Human Rights Law: Redefining the Terms of Indigenous Peoples' Survival in the World // Duke Law Journal. - Vol.1990. - No 4, Frontiers of Legal Thought III. - 1990. - P.665.
3. Тодишев М. Перша сесія ради з прав людини – «так» чи «ні» декларації ООН про права корінних народів // Правовий вісник «твої права, абориген». – No 1. – 2006. – с.25-26.
4. Kraus H. Das Recht der Minderheiten. Berlin, 1927. S. 126-163.
5. Valerie Taliman. UN Human Rights Council adopts Declaration on Indigenous Rights // Indian Country Today. - July 5, 2006.
6. Кечекьян С. Ф. Международно-правовая защита национальных меньшинств. Баку, 1929. С. 40.
7. Bruce N. Duthu. American Indians and the Law. - Published by the Penguin Group, USA. - 2008. - P.203.
8. Міжнародне право у вибраних документах. Т.ІІ.: Видавництво ІМВ, 1957. С. 80-81.
9. International Legislation / Ed. by M. O. Hudson. V. VI. Washington, 1937. P. 39-44.
10. Міжнародне громадське право. Курс лекцій. / Відп. ред. проф. Курдюков Г.І.: Видавництво Центр інноваційних технологій, 2004. – С.108.

11. Права людини та народів. Навчальний посібник/Под ред. проф. Миронова О.О.: Видавництво. Центр ІНСР, – 2006. – С. 211.
12. Романов В.А. Принцип самовизначення та територіальна цілісність країн // Дипломатичний вісник. – 2000. – No 9. – с. 5.
13. James S. Anaya. Indigenous Peoples in International Law. Second Edition. ñ Oxford University Press, 2004. - P.3.
14. Бліщенко І., Абашідзе А.Х. Корінні народи та міжнародне право // Юстиція. – No 3. – 1994. – С.24.
15. Ананідзе Ф.Р. Міжнародні правові проблеми захисту прав корінних народів. Дис. на здобуття наукового ступеня канд. Юрид. наук. - Москва. – 1996. – С.13.
16. Абашидзе А.Х., Ананідзе Ф.Р. Правовий статус меншин та корінних народів: міжнародно-правовий аналіз. Монографія.: Видавництво РУДН, 1997. – С.46.
17. R. Bowen. Should We Have a Universal Concept of Indigenous Peoples' Rights?: Ethnicity and Essentialism in the Twenty-First Century // Anthropology Today. - Vol. 16. - No 4. - 2000. - P.13.
18. Lee Swepston. Indigenous and Tribal Peoples and International Law: Recent Developments // Current Anthropology. -Vol. 30. – No 2. - 1989. - P. 260.
19. Соколовский С.В. Категория коренные народы в российской политике, законодательстве и науке // Kennan Occasional Papers. - Washington, 1999.
20. Морс Б. Порівняльна оцінка положення корінних народів у Канаді, США, Австралії та Новій Зеландії // Людина право: Книга про Літню школу з юридичної антропології: Стратегія, 1999. - С.64.
21. Організація Об'єднаних Націй, документ E/CN.4/Sub.2/L/566 від 29 червня 1972 року.
22. Новікова Н.І. Права людини і права корінних народів Півночі Росії // Людина право. – М., 1999. – С. 55.
23. Організація Об'єднаних Націй, документ E/CN.4/Sub.2/1986/7 add.4, пункт 379.

24. James Crawford. The Rights of Peoples. ñ Oxford: Clarendon Press, 1988. - P.205.
25. Пешперова І.Ю. Гарантії прав корінних мало- чисельних народів з міжнародним та внутрішньодержавним правом // Права корінних народів Півночі: реалізація міжнародно-правових стандартів у Російській Федерації: Збірник наукових статей / За ред. акад. РАВ Г.А. Бордовського, проф. С.А. Гончарова. – СПб.: Видавництво РДПУ ім. А.І. Герцена, 2005. – С.73.
26. Абашидзе А.Х., Ананідзе Ф.Р. Правовий статус меншин та корінних народів: міжнародно-правовий аналіз. Монографія: Видавництво РУДН, 1997. - С.39.
27. Андреев К.Ю. Правовий статус корінних нечисленних народів у зарубіжних країнах. Довідник: РАН ІНІОН, 2006. - С.10.
28. Лі Свепстон Конвенція Міжнародної організації праці «Про корінні народи та народи, що ведуть племінний спосіб життя, в незалежних країнах: міжнародний досвід ратифікації та застосування, проблеми та перспективи» // Матеріали Круглого Столу Про ратифікацію Україною Конвенції МОП No 169 «Про корінні народи і народах, що ведуть племінний спосіб життя, в незалежних країнах».: Громадська палата, 2006. - С.24.
29. Ткаченко А.А., Корюхіна О.В. До проблеми ратифікації Україною Конвенції МОП No 169 «Про корінні народи та народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах» // Етнографічний огляд. – No 3. – 1995. – С.125.
30. Андреев К.Ю. Правовий статус корінних нечисленних народів у зарубіжних країнах. Довідник: РАН ІНІОН, 2006. - С.46.
31. Bradford W. Morse. Participatory in Public and Aboriginal Governments in Northern Canada // Актуальні проблеми прав народів у світі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції / Відп. ред. Гаріпов Р.Ш. :

- Видавництво Татарського державного гуманітарно-педагогічного університету, 2009. – С.35.
32. Корінні народи Канади, нафта і закон: Збірник законодавчих актів території Юкон/Под ред. Солдаткіна Є.І. та ін: Асоціація корінних нечисленних народів Півночі, Сибіру та Далекого Сходу Російської Федерації, 2002. - С.52.
33. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 // Міжнародні акти про права людини. Збірник документів. Видання друге, доповнене / Упоряд. Карташкін В.А., Лукашева Є.А. : НОРМА. – 2002. – С.60.
34. Абашидзе А.Х., Ананідзе Ф.Р. Правовий статус меншин та корінних народів: міжнародно-правовий аналіз. Монографія: Видавництво РУДН, 1997. - С.4.
35. Корінне населення: глобальне прагнення справедливості. Доповідь для Незалежної комісії з міжнародних гуманітарних питань, 1990. – С.33.
36. Абашидзе А.Х. Захист прав меншин з міжнародного та внутрішньодержавного права. – С. 52-56, 58, 170.
37. Spiliopoulou Akermark A, Justifications of Minority Protection in International Law. - P. 108-111.
38. Report on the Definition of Minorities. - P. 21-23.
39. Pentassuglia G. Minorities in International Law. - P. 27-29.
40. Capotorti F. Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. - Par. 21. - P. 5; Par. 123-127. - P. 24.
41. Thornberry P. International Law and the Rights of Minorities. - P. 44-46.
42. Ентін М.Л. Міжнародні судові установи: МО, 1984. - С. 31.
43. Абашидзе А.Х. Захист прав меншин з міжнародного та внутрішньодержавного права. – С. 53.
44. The Rights of Minorities in Upper Silesia (Minority Schools), Judgement of 26 April 1928 N° 12 // PCIJ Publication. - Series A. - No 15.

45. Case Concerning the Administration of the Prince von Pless // Advisory Opinion. PCIJ. - Series dB. - N°52, 54, 59. -1933.
46. Case Concerning the Polish Agrarian Reform and the German Minority. Advisory Opinion. PCIJ. 36 Series A/B. - N° 58, 60.-1933.
47. Advisory opinion of May 15th 1931 // Judgements, Orders and Advisory Opinions. Publication of the Permanent Court of International Justice Series A/B. - No 40.
48. Access to German Minority Schools in Upper Silesia. Advisory opinion of May 15th 1931. - P. 7.
49. Minority Schools in Albania. Advisory Opinion, PCIJ. - P. 5. 163.
50. Access to German Minority Schools in Upper Silesia. Advisory opinion of May 15th 1931. - P. 7.
51. Minority Schools in Albania. Advisory Opinion, PCIJ. - P. 17. Ibid. - P. 20.
52. Atfredson G., Zayas A. Minority Rights: Protection by the United Nations // Human Rights Law Journal. 1993. - No 14. - P. 1-9.
53. Факультативний протокол до МПГПП 1966 р. // Права людини: Міжнародні договори України. Декларації, документи. - С. 58-59. 166.
54. Spiliopoulou Akermark A. Justifications of Minority Protection in International Law. - P. 155.
55. Sandra Lovelace v. Canada. Communication N° 24/1977 (30 July 1988). UN Doc. CCPR/C/OP/1, 1985. - P. 83-87.
56. Bayefsky A.F. The Human Rights Committee and the Case of Sandra Lovelace // Canadian Yearbook of International Law. - 1982.- No 20. P. 224-265.
57. Ivan Kitok v. Sweden. Communication No 197/1985 (27 July 1988). UN Doc. No 40. A/43/40. - 1988. - P. 221.
58. McGoldrick D. Canadian Indians, Cultural Rights and the Human Rights Committee // International and Comparative Law Quarterly. - 1991. - Vol. 40. - P 658-669.
59. Lubicon Lake Band v. Canada. Communication N° 167/1984 (26 March 1990). UN Doc. Supp Ne40 (A/45/40) - P. 1.

60. John Ballantyne, Elizabeth Davidson v. Canada. Communication N° 359/1989. UN Doc. Supp. A/48/40. 1993; Gordon McIntyre // Canada. Communication N° 385/1989. UN Doc. Supp. A/48/40.1993.
61. M.K. v. France. Communication Ne 222/87. UN Doc. Supp. A/45/40. 1990.
62. A.B. v. Italy (re. Bolzano, Alto Adige). Communication Ns 413/1990. UN Doc. Supp. A/46/40. 1991.
63. Gorzelik and others v. Poland, (44158/98) [2004] ECHR 72 (17 February 2004).
64. Agga v. Greece (No 4) (Application no. 33331/02) ECHR (13 Jul 2006).
65. Cyprus v. Turkey, (Application no. 25781/94) ECHR 2001-IV, (2002) 35 EHRR 731.
66. Kokkinakis v. Greece, (Application no. 14307/88) ECHR 20 (25 May 1993).
67. Beard v. the United Kingdom (Application no. 24882/94) ECHR (18 January 2001).
68. Inhabitants of Leeuw-st. Pierre v. Belgium (Application no. 2333/64) ECHR (15 July 1965).
69. Canea Catholic Church v. Greece (Application no. 25528/94) ECHR (16 December 1997).
70. Декларация ЮНЕСКО о расе и расовых предрассудках от 27 ноября 1978 года // Междуна родные нормативные акты ЮНЕСКО. - М.: МО, 1993. - С. 223-229.
71. Документ Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ від 29 черв ня 1990 г. // Права людини в Україні: інформ.-аналіт. бюлетень Укр.-америк. бюро захисту прав людини. - 1998. - Вип. 21 - С. 249.
72. James S. Anaya. Indigenous Peoples in International Law. Second Edition. - Oxford University Press, 2004. - P.4.
73. Антонюк О.В. Основи етнополітики: Навч. посібник / О.В. Антонюк. – К.: МАУП, 2005. – 432 с.

74. Попок А.А. Діяльність змішаних міжурядових комісій з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин / А.А. Попок // Актуальні проблеми державного управління. – 2010. – No 1. – С. 84-97.
75. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 // Міжнародні та внутрішньодержавні акти про права людини. збірник документів/уклад. Валєєв Р.М., Вагізов Р.Г. – 2006. – с.81.
76. Андріченко Л.В. Міжнародно-правовий захист корінних народів // Журнал українського права. – 2001. – No 5. – с.39.
77. Корінне населення: глобальне прагнення до справедливості: доповідь для незалежної комісії з міжнародних гуманітарних питань: Міжнародні відносини, 1990. - с.206.
78. Price Cohen. Human Rights of Indigenous Peoples. - Ardsley, New York: Transnational Publishers, 1998. - P.38.
79. Рекомендація про захист та інтеграцію корінного та іншого населення, що веде племінний та напівплемінний спосіб життя в незалежних країнах (рекомендація Мот No 104) // Корінне населення: глобальне прагнення до справедливості: доповідь для незалежної комісії з міжнародних гуманітарних питань: Міжнародні відносини, 1990. - с.218.
80. Bradford W. Morse. The Rights of Indigenous and Minority Peoples // Convergence of Legal Systems in the 21st Century. General Reports delivered at the XVIth International Congress of Comparative Law. Brisbane, Australia, 14-20 July, 2002. - Published by Bruylant Bruxelles, 2006. - P.58.
81. Hoffman S. Reaching for the Most Difficult: Human Rights as a Foreign Policy Goal // Journal of the American Academy of Arts and Sciences. - 1983. - P.19.
82. Barch R.L. Revision of ILO Convention No 107 // American Journal of International Law. - No 81. - 1987. - P.756.
83. Lee Swepston. Indigenous and Tribal Peoples and International Law: Recent Developments // Current Anthropology. - Vol. 30. -No 2. - 1989. - P.259-260.
84. Міжнародні нормативні акти ЮнесКо (збірник документів), - 1993. - с.226.

85. Russel Lawrence Barsh. Revision of ILO Convention No 107 // The American Journal of International Law. - Vol.81. - No 3. - 1987. - P.756.
86. International Labour Organization Newsletter 2007. The ILO and Indigenous and Tribal Peoples. - Geneva: International Labour Office, 2007. - P.23.
87. Bradford W. Morse. The Rights of Indigenous and Minority Peoples // Convergence of Legal Systems in the 21st Century. General Reports delivered at the XVIth International Congress of Comparative Law. Brisbane, Australia, 14-20 July, 2002. - Published by Bruylant Bruxelles, 2006. - P.59-60.
88. Cynthia Price Cohen. The Human Rights of Indigenous Peoples. - Manufactured in the United States of America by Transnational Publishers, Inc, 1998. - P.21.
89. James S. Anaya. Indigenous Peoples in International Law. Second Edition. - Oxford University Press, 2004. - P.65.